

Volume 6/3 September 2018

p. 121 / 145

**THE USE OF LETTER AS A LITERARY DEVICE
IN TANZIMAT ERA TURKISH NOVEL**

Tanzimat Dönemi Türk Romanında Mektubun Bir Anlatım

Aracı Olarak Kullanımı

Safiye AKDENİZ¹

Abstract

Letters are used as both a literary form and device in novels. In the works where they are used as a form, the text is comprised of letters, exchanged back and forth. Thus far, epistolary novels, especially the ones which consist of letters between women, have been discussed and analysed, also it has been indicated the private nature of the letters made them an area of confession for the said women. In this study, differing from others, the novels using letters as a literary device are examined. For this study, differing from others, the novels using letters as a literary device are examined. For this purpose, the novels from Tanzimat era have been selected and studied to understand how the letters reveal themselves as narrative devices and their different roles. While they were studied, the novels themselves have been considered as the starting point. A categorisation based on the functions of the letters have been made and the novels are analysed in line of these categories. Furthermore, the letters also have a place in novels. In this regard, the language and style used in letters are amongst the subjects which should be emphasised. The relationship between the language and style used in letters and in the texts, also the everyday language is one of the topics which were discussed in this context. Cogency, realism and the appropriateness of the character, education, class and gender of the person whom is talking are the other points considered regarding this topic. By taking all of this into consideration, the progress of the newly developed prose and the language of novels, also the different styles which were chosen by the writers have been examined.

Key Words: Tanzimat era Turkish novel, letter, epistolary novel, letter as a literary device

Öz

Mektup romanlarda bir anlatım tekniği ve aracı olmak üzere iki biçimde kullanılmaktadır. Bir anlatım tekniği olarak kullanıldığı metinlerde eser karşılıklı yazılmış mektuplardan oluşur. Özellikle kadınlar arasında yazılan mektuplardan meydana gelen bu romanlar ele alınıp incelenmiş ve mektubun sağladığı mahremiyetle birlikte kadınlar için bir itiraf alanına dönüştüğü üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada diğer araştırmalardan farklı olarak mektubun bir anlatım aracı olarak kullanıldığı romanlar üzerinde durulacaktır. Bu amaçla Tanzimat dönemine ait romanlar seçilmiş ve bu metinlerde mektubun bir anlatım aracı olarak kendini nasıl gösterdiği ve ne gibi işlevler üstlendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Metinler ele alınırken malzemenin kendisinden yola çıkılarak ve onun elverdiği ölçüde işlevi esas alınarak bir sınıflamaya gidilmiş ve metinler bu sınıflamaya uygun olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mektuplar romanlarda aynı zamanda varlıklarıyla da bir yer işgal ederler. Bu bağlamda mektuplarda kullanılan dil ve üslup da üzerinde durulması gereken konular arasında yer almaktadır. Mektupta kullanılan dil ve üslubun metinde takip edilen dil ve üslupla ve aynı zamanda günlük konuşma diliyle olan ilgisi bu konu çerçevesinde ele alınan başlıklar arasında bulunmaktadır. İnanıcılık, gerçekçilik, konuşan kişinin karakterine, eğitim düzeyine ait olduğu sınıfa, cinsiyetine uygunluk bu bahis etrafında dikkat edilen diğer hususlardır. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak yeni kurulmakta olan nesir ve beraberinde roman dilinin nasıl bir gelişim kaydettiği ve anlatıcıların nasıl bir tarz benimsedikleri de gözlemlenmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mektup-roman, mektup, Tanzimat romanları, anlatım aracı olarak mektup

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı. akdeniz_safiye@hotmail.com

GİRİŞ

Mektup uzun yıllar insanoğlunun temel iletişim vasıtalarından biri olarak işlev görür. Sosyal hayatın devamındaki vazgeçilmezliğine ve günlük hayattaki görünme sıklığına paralel olarak hayatı yansıtmaya iddiasında olan romanlarda da farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Mektup, romanda kendisini iki şekilde gösterir: İlkinde mektup bir anlatım tekniği olarak kullanılır. Batıda özellikle 18.yüzyılda yaygınlık kazanan “epistolary roman” bu tarzın örneklerini içerir. Eser tamamen mektuplardan oluşur. İkinci kullanımında ise mektup sadece bir anlatım aracıdır ve bu sebeple ilkinin aksine metinde zaman zaman mektup tekniğiyle kaleme aldıkları roman ve hikâyelerde mektubu bir anlatım tekniği olarak çok daha az kullanmaktadırlar. Bunda mektubun anlatıcılığı kısıtlayan yönlerinin etkisinin yanı sıra, teknolojinin gelişimiyle birlikte mektubun yerini e-posta ve telefon mesajlarına bırakarak günlük hayattaki işlevini büyük ölçüde yitirmesinin de rolü vardır.

Mektup bir anlatım tekniği olarak farklı çalışmalarda ele alınıp incelenmiştir. Bunlardan bir kaçının adı çalışmamızın konusunun, yapılmış daha önceki araştırmalardan farklı olduğunu belirtmek üzere aşağıda anılacaktır. Emel Kefeli (2002) *Anlatım Tekniği olarak Mektup* adlı kitabında mektubun tarihçesinden, Klasik ve Yeni Türk edebiyatındaki serüveninden, Batı edebiyatındaki örneklerinden bahsederek mektubun bir anlatım tekniği olarak kullanıldığı roman ve hikâyeler üzerinde durur. Ayrıca araştırmacı özellikle kadın yazarlarla mektup roman türü arasındaki ilgiye dikkat çeker. Kadın yazarların mektup tekniğiyle kaleme aldıkları roman ve hikâyelerde bu konuyu ele alan diğer isimler ise Bihter Dereli (2010), Bülent Cercis Tanrıtanır (2011), Meriç Kurtuluş(2012) ve Betül Coşkun'dur(2013). Bihter Dereli yüksek lisans tezinde, Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Şükufe Nihal Bilbaşar'ın eserlerini bu açıdan değerlendirir. Betül Coşkun ise konuyla ilgili makalesinde mektup tekniğiyle yazılmış *Hanım Mektupları* başlığı altındaki hikâyeleri mektup anlatım tekniği ve cinsiyet bağlamında inceler. Meriç Kurtuluş *Levâiyih-i Hayat, Felsefe-i Zenan* ve yanı sıra *İmzasız Mektuplar* adlı eserleri yine aynı bakış açısıyla yorumlar. Bülent Cercis Tanrıtanır ise Amerikan edebiyatından üç kadın yazarın (A. Walker, S.Grimke, H.W.Foster) romanları üzerinde durur. Erdinç Kaplan (1999) yüksek lisans tezinde, Ömer Çakır(2005) ise doktora tezinde konuyu genel olarak ele alır. *Türk Dili Dergisi* (1974), *Milliyet Sanat Dergisi* (1979), *Oluşum Dergisi*(1989) ve *Hece Dergisi* (2006) mektup özel sayılarında konu farklı araştırmacılar tarafından farklı başlıklar altında değerlendirilir. Konuyla ilgili bibliyografik çalışma ise Ali Donbay (2011) tarafından hazırlanan “*Edebiyatımızda Mektup Türü İle İlgili Başlıca Çalışmalar*” adlı araştırmada yer almaktadır. Bunun dışında mektup-roman tarzında yazılmış, aynı döneme ait iki eseri veya tek bir eseri ele alıp mektubun metin üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışan makaleler bulunmaktadır. Mahmut Babacan (2006), Evren Karataş (2012) ve Derya Kılıçkaya'ya (2015) ait makaleler bu kategori içerisinde yer alırlar. Mektubu sosyolojik bir malzeme olarak gören ve bu açıdan değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Korhan Altunyay'ın (2014) Çanakkale'de savaşan askerlerin mektup ve günlüklerinde yer alan motivasyon unsurlarını işlediği yazısı bu türden bir çalışmadır³.

Bu araştırmada daha önceden yapılmış ve bir kısmının adı yukarıda anılmış çalışmalardan farklı olarak mektubun bir anlatım tekniği olarak değil bir anlatım aracı olarak kullanılması üzerinde durulacaktır. Bu amaçla Tanzimat döneminde yazılmış ve mektubu bir anlatım aracı olarak kullanmış aşağıdaki romanlar ve bir hikâye kitabı

² Çıraklı,M.Z.(2007), Bir Tür Olarak Mektup ve Faulkner'ın Mektupları, Erişim tarihi: 20.07.2018, Erişim adresi: mzekicirakli.blogspot.com/2007/12/bir-tr-olarak-mektup-ve-faulkner.html.

³ Sadece alıntılanan metinler kaynakçada gösterilmiştir.

belirlenmiştir: *Müsameretnâme* (Emin Nihat Bey,1871-1875), *Taaşuk-ı Tal'at* ve *Fitnat* (Şemsettin Sami, 1872), *İntibah* (Namık Kemal,1876), *Esrâr-ı Cinayât* (Ahmet Mithat Efendi, 1884), *Bir Kadının Hayatı* (Mehmet Celâl, 1891), *Muhâdarât* (Fatma Aliye Hanım, 1891), *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* (Mizancı Murat 1890-1891), *Zehra* (Nabizade Nazım, 1896), *Araba Sevdası* (Recaizâde Mahmut Ekrem,1896 da tefrika edilip 1898 de basılır). *Müsameretname*, uzun hikâyelerden oluştuğu için metnin bütünü temsilen mektubu bir anlatım aracı olarak kullanan tek bir hikâyeye, *Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeşti* adlı metin seçilmiştir. Çalışmada temel amaç söz konusu metinlerde mektubun bir anlatım aracı olarak nasıl kullanıldığı ve hangi işlevleri yerine getirdiğinin belirlenmesidir.

Tanzimat dönemi romanları, mektubun günlük hayatta iletişimi sağlamak amacıyla sıklıkla kullanıldığı tarihlerde kaleme alınırlar. Sevgililer genellikle mektuplar sayesinde haberleşirler. Mektuplar romanlarda ya bir bölümü oluşturacak şekilde verilirler veya metnin değişik bölümlerine serpiştirilmiş olarak karşımıza çıkarlar. Her iki yöntemin bir arada kullanılması da söz konusudur. Ancak sunuluş veya metinde bulunma biçimleri bakımından benzerlik gösterebilir de mektupların metinlerde üstlendiği işlevler birbirinden farklıdır. Aşağıda mektubun bulunduğu metinde üstlendiği işlevden yola çıkılarak bir sınıflamaya gidilmiştir.⁴ Yukarıda adları belirtilen metinler, aşağıdaki sınıflamaya uygun olarak ele alınmaya çalışılacaktır. Bu sınıflama söz konusu metinlerin mektubu kullanım biçimlerinden yola çıkılarak bu metinlerin incelenmesi için belirlenmiştir. Bazen bir metin iki ayrı maddeyi de içerebilmektedir. Bu durumda eser iki ayrı maddede o maddeye hizmet eden özelliğiyle ele alınacaktır.

1.Mektubun Kişiler ve özellikle Sevgililer Arasında İletişimi Sağlamak Amacıyla Kullanıldığı Romanlar :

Bu başlık altında *Taaşuk-ı Talat* ve *Fitnat* ile *Müsameretname*'den seçilmiş *Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeşti* adlı uzun hikâyeye değerlendirilecektir.

2.Tek Bir Mektubun Romanın Gidişatını Belirlediği veya Entrikayı Doğurduğu Romanlar

Bu başlık altında *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*, *İntibah*, *Zehra* ve *Muhâdarât* adlı romanlar değerlendirilecektir.

3.Mektup Yazma Eyleminin Kendisinin Metnin Konusu Haline Geldiği Romanlar

Bu başlık altında *Araba Sevdası* isimli roman değerlendirilecektir.

4. Mektupların Kendisinin Ayrı Bir Metin Oluşturup Metnin Merkezine Yerleştiği Romanlar

Bu başlık altında *Esrâr-ı Cinayât* isimli roman değerlendirilecektir.

5.Mektubun Çok Büyük Bir İşlevsellik Taşımadığı Yazarın Maharet Gösterme Alanına Dönüştüğü Romanlar

Bu başlık altında *Bir Kadının Hayatı* isimli roman incelenecektir.

6. Eserin Devamı için Mektubun Bir Araç Olarak Kullanıldığı Romanlar

⁴ Emel Kefeli (2002), *Anlatım Tekniği Olarak Mektup* adlı eserinde, mektubun üstlendiği görevleri şu şekilde belirlemiştir: "1.İletişim- dışa açılma- aracı, 2.İç monolog, 3.Gerçeğin farklı görünümünü ortaya koyan bir araç,4.Eğitici araç (s.169)".

Bu başlık altında *Turfanda mı yoksa Turfa mı* isimli roman incelenecektir.

1.Mektubun Kişiler ve Özellikle Sevgililer Arasında İletişimi Sağlamak Amacıyla Kullanıldığı Romanlar

Mektuplar romanlarda genellikle sevgililer arasında iletişimi sağlamak amacıyla kullanılmakla birlikte ebeveynler ile çocuklar, yakın arkadaşlar, kardeşler arasında da yazılmakta veya bir kurumu temsilen kaleme alınmış resmi içerikli mektuplarla da karşılaşılmaktadır. Bunlar sayıca daha az olmakla birlikte romanda oynadıkları rol bakımından önemleri büyüktür.

1a. Mektubun Sevgililer Arasında İletişimi sağlamak Amacıyla Kullanıldığı Romanlar

Mektuplar romanlarda genellikle sevgililer arasında iletişimi sağlamak amacıyla kullanılırlar. Dönem gereği eğer taraflar akraba veya aynı evde yaşayan kişiler değilse kadın ve erkeğin bir araya gelememesi, mektubu çiftler arasında zorunlu bir iletişim vasıtasına dönüştürmektedir. Dönemin ilk romanı olan *Taşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta birden fazla kişi arasında gerçekleşen aşk hikâyeleri konu edilmektedir. Bunlar Talat'ın annesi Saliha Hanım ile babası Rifat Bey, Fitnat'ın annesi Zekiye Hanım ile Ali Bey ve nihayetinde Talat ile Fitnat arasındaki aşk hikâyeleridir. Mektup, özellikle Saliha Hanım ile Rifat Bey arasındaki ilişkinin devamı ve bir sonuca ulaşmasında büyük rol oynar. Saliha Hanım ve Rifat Bey devam ettikleri ilkokulda tanışırlar, Saliha Hanım 10 yaşına gelince okuldan alınır. Bunun üzerine Rifat Bey birbirlerinden hiçbir zaman ayrılmayacaklarını ifade eden ahdnâme olarak adlandırdığı kısa bir metin yazıp bir nüshasını Saliha'ya verir. Çift bu tarihten itibaren altı yıl boyunca mektuplaşarak haberleşirler. Mektupları Rifat Bey'in kız kardeşi getirip götürür. Saliha'nın okuyup yazma bilmesi bu şekilde haberleşmelerine imkan sağlar. Metinde toplam beş mektuba yer verilir. Bunlardan ikisi Rifat Bey, üç tanesi ise Saliha Hanım tarafından yazılmıştır. Saliha 16 yaşına geldiğinde onu zengin bir evden isterler, bunun üzerine Saliha Rifat'la evlenmek istediğini aksi takdirde canına kıyacağını söyler. Aile kızlarının yoksul bir eve gitmesindense Rifat'ın içgüveysi olarak gelmesini şart koşar. Bunu bir mektupla Rifat'a yazan Saliha olumlu bir cevap alamaz. Çift kendini öldürmeye karar verir. Saliha'nın kendini öldüreceğini yazıp Gülizar'a verdiği mektup, Saliha Hanım'ın annesi tarafından görülünce aile fikrini değiştirip kızlarını Rifat Bey'le evlendirmeye karar verir. Böylece mektup iletişim sağlamanın dışında olayın seyrini etkileyen ve sonucu belirleyen temel etken olur. Burada mektubun asıl yazıldığı kişiye değil de annenin eline geçmesi başka örneklerin aksine sorunun çözümüne, mutlu bir sona ulaşmasına yardımcı olur.

Yukarıda da belirtildiği üzere eserde, yazılan mektuplardan beşinin metnine yer verilir. Ah!, Vah! Ünlemlerinin eşlik ettiği, duygusal yönü abartılmış ve bu haliyle trajedilerdeki mübalağalı diyalogları andıran cümleler, mektuplara biraz suni bir görüntü verir. İkili arasındaki aşk Saliha Hanım tarafından hikâye edildiğinden Rifat Bey'in mektuplarında anlatıcı değişir. Mektuplar farklı kişiler tarafından yazılmış olsa da bu mektupların dili ve üslubunda kendini hissettirmez. Mektuplar aynı kişinin ağzından çıkmış gibidir. Beklenenin aksine kadın ve erkek arasındaki dil ve üslup farkı da mektuplarda görülmez. Ancak ahnameyi ve ilk mektubu yazarak Rifat Bey bir erkek olarak olayı başlatmış olur. Mektuplar geçmişte kalmış bir olayın açıklığa kavuşmasına, Talat'ın ailesi hakkında bilgi edinmemize olanak sağlar. Bu haliyle mektuplar geriye dönüş olarak işlev görür ve metindeki lirizmi besler.

Aynı romanda konu edilen bir diğer aşk hikâyesi ise Talat ile Fitnat arasında geçmektedir. Talat kafes arkasından görüp aşık olduğu Fitnat'la görüşebilmek için kız kılığında Fitnat'ın evine girer. O Fitnat'a okuma yazma, karşılığında ise Fitnat ona nakış

öğretecektir. Yaklaşık on gün boyunca Ragıbe kimliğiyle Fitnat'a ders verir. Talat, Fitnat'ın Üsküdar'da bir konaktan istendiğini öğrenince gerçek kimliğini açıklar. Fitnat da kafes arkasından görüp beğendiği Talat'ın kız kardeşi sandığı Ragıbe'nin sevdiği erkek çıkmasından dolayı çok mutlu olur. Bu olaydan sonra Talat bir süre derslere gelmez. İki hafta sonra hasta olduğu için gelemediğini haber veren bir mektup gönderir. Yazar bu mektubun mübtedi (acemi) lerin okuyacağı kolaylıkta olduğunu belirtir. Fitnat cevabında üzülmemesini ailesinin, ısrarları üzerine, onu evlendirmekten vazgeçtiğini yazar. Ancak olay Fitnat'ın sandığı gibi değildir. Babalığı ve Emine Hanım onu ikna edemeyeceklerini anlayınca gıyabında nikah kıyıp, yazı Üsküdar'da geçireceklerini söyleyerek Fitnat'ı müstakbel kocası Ali Bey'in konağına gönderirler. Kendisine bir oyun oynandığını anlayan Fitnat odasından çıkmaz ve Ali Bey'le görüşmek istemez. Fitnat, Talat'tan haber alamayınca konağa geldikten bir hafta sonra mektup yazıp konağa gelmesini, onu son kez görmek istediğini söyler. Üç gün mektubun cevabını bekler ve nihayetinde canına kıyar. Fakat bu olaydan önce boynundaki muska Ali Bey'in eline geçer ve muskanın içindeki mektubu okuyan Ali Bey, Fitnat'ın kendi kızı olduğunu öğrenir. Bu sırada Ragıbe kılığında Talat konağa gelir ancak Fitnat ölmüştür.

Talat ile Fitnat arasında ilki Talat diğer ikisi ise Fitnat tarafından olmak üzere üç mektup yazılır. Mektuplarda kullanılan dil ve üslup eserin hemen başında Saliha Hanım ile Rıfat Bey'in yazdığı mektuplara göre daha inandırıcıdır. Mektuplar iki genç arasında iletişim kurmak amacıyla kullanılır. Ancak gerçeklerden habersiz olarak Fitnat'ın yazdığı mektup durumun Talat tarafından yanlış anlaşılmasına, Ali Bey'in muska içindeki mektubu geç okuması ise Fitnat'ın ölümüne yol açar. Romanın trajik bir biçimde sonlanmasında zamanında okunmamış veya cevaplanamamış veya gereği değişik sebeplerle yerine getirilememiş mektupların rolü büyüktür. Rıfat ve Saliha Hanım'ı bir araya getiren mektup burada benzer bir işlevi gerçekleştirmez.

Mektupların sevgililer arasında iletişim aracı olarak kullanıldığı bir diğer eser, *Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeşti* başlıklı uzun hikâyedir. Hikâyede ilkokula devam ederken birlikte ders alan ve bu şekilde tanışan iki çocuğun yıllar sonra bir genç olarak tekrar karşılaşmaları ve bir araya gelmeleri konu edilmektedir. Uzun zaman sonra bir mesire dönüşü yolda karşılaşan çift daha sonra Vasfi Bey'in kölesi Hüsrev ve Mukaddes Hanım'ın dadısı Cevri Kalfa sayesinde mektuplaşmaya başlarlar. Hikâyede toplam altı mektubun metnine yer verilir. Mektuplardan üçü Vasfi Bey'e diğer üçü ise Mukaddes Hanım'a aittir. Vasfi Bey öncelikle mektuplaşmak için Mukaddes Hanım'dan izin ister. Mukaddes Hanım olumlu karşılamakla birlikte bunun nasıl mümkün olabileceği konusunda düşünüp kendisine bilgi vereceğini yazar. Bu amaçla Vasfi Bey, bir mektup yazıp tedbiren cebinde taşır. Mukaddes Hanım'ın cevabı geldiğinde hazırda olan bu mektubu verecektir. Nitekim Cevri Kalfa kaleme gelip Mukaddes Hanım'ın Cevri Kalfa yoluyla haberleşebileceklerini bildirdiği mektubu verince, cebinde taşıdığı bu mektubu kendisine teslim eder. Mektup temelde iletişim amaçlı yazılmış değildir, bu içeriğinde de kendini gösterir. Klasik edebiyata ait süslü bir nesri andıran metinde tekrarlanan bağlaçlar ve cümle sonundaki ekler metne şiirsel ve müzikal bir özellik kazandırır. Yazanın dile hakimiyetini gösteren mektup belli bir tarzın taklidi olmakla birlikte üslup açısından kusursuzdur ve romantik bir içeriğe sahiptir.

Mukaddes Hanım'ın gönderdiği mektup içerik açısından çok daha işlevsel, realist ve inandırıcıdır. Vasfi Bey'in ona olan ilgisinden duyduğu memnuniyeti, evdeki şartlar gereği kendisiyle görüşmesinin zor olduğu ancak dadısının yardımıyla mektuplaşabileceklerini yazmaktadır. Hikâyedeki tüm mektuplarda nezaket ve incelik hissedilen ilk özelliktir. Taraflar birbirlerine oldukça saygılı bir dille hitap ederler. Ancak mektuplardaki dil

günlük konuşma dilinin doğallığını henüz yakalamış değildir. Cümlelerde resmi veya kitabi dilin izleri hakimdir. Bu cümlelere sağlamlık ve metinlerin kendisine bir kompozisyon bütünlüğü vermesine rağmen doğallıktan uzaklaştırır. Ancak Taaşuk-ı Talat ve Fitnat'ta gözlemediğimiz gevşeklik buradaki cümlelerde gözlenmez. Fakat bir önceki eserde olduğu gibi burada da mektuplar aynı kişinin kaleminden çıkmış gibi birbirlerine benzerler. Sosyal statüye, cinsiyete, eğitime vb. ne bağlı olarak metinlerin dil ve üslubunda büyük bir farklılık gözlenmez.

Vasfi Bey Mukaddes Hanım'la evlenmek istemektedir. Durumdan habersiz olan babası ise ona amcasının kızını uygun görmektedir. Oğlunun teklifi kabul etmeyişinden kuşkulanan baba, Vasfi Bey'in kütüphanesinde bir çekmecede bulunan mektupları çekmecenin kilidini kırarak alır. Bu arada (3-4 ay içinde) toplam bir düzine mektup birikmiştir. Baba bir erkekle mektuplaşan kızı gelin olarak alamayacağını söyler. Baba oğul bu sebeple harareti yüksek bir tartışma yaşarlar. Tartışma sırasında babanın söylediği sözler sevgilisine mektup yazan kızla ilgili o dönemdeki algıyı ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Buraya kadar mektup, iki genci bir araya getirmeye yararken bundan sonra gençlerin evlenmelerini engelleyen veya geciktiren bir unsur işlevi görür. Çünkü Vasfi Bey'in babası Mukaddes Hanım'la evlenmesi durumunda ona hiçbir maddi destek sağlamayacağını söyler. Vasfi Bey, Hüsrev'den düğün masraflarını karşılamak için babasının çekmecesinden bir mülke ait tapuyu alıp getirmesini söyler. Hüsrev tapuyu bulamaz ancak çekmecede bulunan mektupları Vasfi Bey'e getirir. Vasfi Bey böyle bir şey talep etmemesine rağmen mektupların gelişinden mutlu olur. Mektupların birer nüshasını çıkarıp tekrar yerine koymayı planlamaktadır. Ancak başaramadan babası farkına varır. Böylece evlilik tam bir çıkmaza girdiği gibi Hüsrev de konaktan kovulur. Mektuplar baba ile oğul arasındaki ilişkinin iyice bozulmasına sebep olur. Bu arada Mukaddes Hanım'ın babasının tayininin Trabzon'a çıkması evliliğin önünde ikinci bir engel oluşturur. Ancak Hüsrev Mukaddes Hanım'ın konağına kapılanarak onlarla birlikte gidecek ve iki sevgili arasındaki bağı mektuplar sayesinde devam ettirecektir. Bu düşünce planlandığı şekilde gerçekleşir. Yolculuğa çıkmalarından 12 gün sonra Hüsrev'in mektubu ve ona ek olarak Mukaddes Hanım'ın mektubu gelir. Mukaddes Hanım, iyi olduklarını Hüsrev'in işlerini kolaylaştırdığını yazmaktadır. İki hafta sonra gelen ikinci mektupta Hüsrev, Mukaddes Hanım'ın rahatsız olduğunu, bu sebeple mektup yazmadığını fakat yavaş yavaş iyileşmeye başladığını haber vermektedir. Vasfi Bey çok endişelenir ve bir çok mektup gönderir ancak iki ay sonra Mukaddes Hanım'ın öldüğünü haber veren bir taziye mektubu alır. Vasfi Bey büyük bir üzüntü yaşar, intihar etmeyi dahi düşünür. Etraftakilerin telkinleriyle hayata tutunur fakat acısı hiçbir zaman azalmaz. Hikâyenin sonunda Hüsrev'in verdiği bilgilerin doğru olmadığı Mukaddes Hanım'ı elde edemeyince ona Vasfi Bey'in, Vasfi Bey'e ise Mukaddes Hanım'ın öldüğünü yazdığını anlarız. Ancak bu durum, hikâyenin sonuna kadar belirtilmediğinden Vasfi Bey ve okuyucu tarafından hakikat olarak algılanır. Dolayısıyla hikâyenin sonunda gerçekler ortaya çıkınca bu herkes için büyük bir sürpriz olur. Görüldüğü üzere mektup romanda hem birleştirici hem de ayırıcı bir işlev yüklenir. Yazar normal şartlarda bir araya gelemeyecek iki genç arasındaki gelgitli ilişkiyi mektuplar sayesinde gerçekleştirir.

"Bir Kadının Hayatı" başlıklı romanda iki ayrı çiftin mektuplaşmalarına tanık oluruz. Bunlardan ilki Melek ile Safvet arasında gerçekleşir. Melek ile Safvet arasındaki mektuplaşma haberleşmeden çok yazarın kullandığı üslupla maharet göstermeyi amaçladığından beşinci maddeye örnek teşkil etmektedir ve bu sebeple söz konusu başlık altında değerlendirilecektir. Eserde ikinci mektuplaşma Ziya Bey ile Melek'in kızı Afife arasında gerçekleşir. Ziya Bey karşı köşkün balkonunda gördüğü ve çaldığı kemanın etkisinde kaldığı genç kıza bir mektup yazarak aşkını ilan eder ve onunla evlenmek

istediğini söyler. Bir süre sonra gelen cevap olumsuzdur. Genç kız kendisinin aldatılarak terk edilmiş bir kadının çocuğu olduğu ve mevcut haliyle kendisine uygun bir eş olmadığını yazmaktadır. Mektubun altındaki imzada Afife adını gören Ziya Bey, bu genç kızın bir zamanlar Safvet adlı doktor tarafından iffal edilerek terk edilen Melek'in kızı olduğunu anlar. Böylece uzun zamandır aradıkları Melek'in kayıp çocukları bulunduğu gibi Ziya Bey de Afife ile evlenebilecektir. Afife'nin yazmış olduğu mektup bir bilinmezin sonuca kavuşmasına, bir düğümün çözülmesine, iki genç arasında bir ilişkinin kurulmasına ve olayların hız kazanmasına vesile olur.

Romanda Ziya Bey'in yazdığı mektubun metni başta verilmez. Daha sonra bir müsveddesini arkadaşlarına okur. Ziya Bey'in mektubu şair olmasına uygun bir biçimde şairane bir üsluba romantik bir içeriğe sahiptir. Ancak Afife mektubunda yaşadığı güçlükler sebebiyle daha soğuk, mesafeli ve ciddidir. Bu onun kurduğu cümlelere keskinlik ve netlik olarak yansır. Afife'nin yazdığı mektup Ziya'nın yorumlarıyla beraber okunur. Mektubun içeriği Ziya Bey'in beklentilerine uygun olmasa da Afife'nin karakterine uygundur. Afife'nin, annesinin yaşadığı üzücü olaylardan ders alarak yazdığı mektubuyla romanın başında Melek'in kaleme aldığı mektup arasında hem içerik hem de üslup açısından tam bir karşıtlık gözlenir. Bu mektup diğerine göre yazan kişinin karakterine daha uygun, gerçekçi, inandırıcı ve işlevseldir. Mektup aynı zamanda Ziya Bey'in mektubu ile içerik ve üslup açısından bir karşıtlık oluşturur. Mektupların içeriklerindeki farklılaşma tüm yaşananların kahramanlar üzerinde yarattığı etkinin veya olgunlaşmanın bir sonucu ve aynı zamanda göstergesidir.

1b. Mektubun Kişiler Arasında İletişimi Sağlamak Amacıyla Kullanılması

Romanlarda mektuplar çok farklı kişiler arasında yazılırlar, bunlardan en dikkat çekici olanlardan birisi ebeveynler tarafından çocuklarına veya abla/abi tarafından kardeşe yazılmış olandır. *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta anne kızına, *Muhadarât*'ta abla, erkek kardeşine veda mektubu yazar. Veda veya intihar amaçlı bu mektuplar ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir

Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım hikâyesinde Vasfi Bey, evlilik konusuyla ilgili olarak babasına karşı çıkınca baba ile oğul arasında kırıcı tartışmalar yaşanır ve artık Mukaddes Hanım da Trabzon'da olduğu için Vasfi Bey bir süre konaktan uzaklaşmaya Bursa'ya gitmeye karar verir. Babası bu ayrılıktan üzüntü duyar ve eve dönmesi için oğluna bir mektup yazar. "Ferzend-i melek-menendim, Gönlüm, şerefi olan sensiz ve hanem büsbütün ıssız kaldığından, sahihan aşırı bizar olmaktayım. Bu hâlde artık temdid-i ikametle teşdid-i hasret-revâ olmadığından, bu hafta avdate rağbetle pederinizi rehin-i meserret etmeniz siyakında nemika-i mahsusam terkim olundu. Pederiniz"(Emin Nihat 2003:245). Bu kısacık mektup içerik olarak hayli etkileyicidir. Henüz günlük konuşma dilinin doğallığını yakalayamamasına rağmen kızgınlığını unutup oğluna sevgi dolu sözler ve zarif cümlelerle hitap etmesi okuyucu üzerinde baba açısından olumlu bir izlenim yaratır. Babanın otorite olduğunu hissettirmesi ancak bunu karşısındakini değersizleştirmeden tam tersine onurlandırarak yapması üslubun ayrıca takdir edilecek bir yönüdür. Aynı hikâyede bir diğer mektuplaşma ise Vasfi Bey ile kölesi Hüsrev arasında gerçekleşir. Hüsrev hikâyede entrikayı kuran ve devam ettiren kişi olmasıyla önemli bir kahramandır. Mukaddes Hanım'la Vasfi Bey'i bir araya getirmek için başlangıçta bir hayli hizmet görür. Hüsrev'in Trabzon'dan yazdığı iki mektuptan sonuncusu Mukaddes Hanım'ın öldüğünü haber vermesiyle kişilerin duygu dünyalarını ve olayların devamını tamamen değiştirir. Hikâye bir aşk hikâyesi olmaktan çıkıp sevdiğini kaybetmiş bir gencin hüznü hikâyesine döner.

Esrâr-ı Cinayât, polisiye roman olması bakımından kişiler arasında yazılmış mektupların önem kazandığı bir eserdir. Diğer romanlardan farklı olarak burada, yazılmış olan mektuplar bir delil işlevi görürler. Hezarfen Mustafa'nın yazdığı mektuplar üzerinde ilerde durulacağından burada Hediye Hanım'ın biri Halil Suri diğeri ise Mecdeddin Paşa'ya yazmış olduğu iki mektup konu edilecektir. Mektuplardan ilki Halil Suri'ye yazılmıştır. Öreke Taşı cinayeti soruşturması sırasında Osman Sabri tarafından yırtılmış bir zarf içinde kayanın güney tarafında bulunur. Halil Suri mektubu yanındakilerle birlikte kaçarken düşürmüştür. Kelimelerin içindeki harflerin eksik ve kelimelerin de tersten yazıldığı bu mektubu başlangıçta kimse anlayamaz, farklı bir dilde yazıldığı düşünülür. Ancak daha sonra gazetenin başyazarı mektubu çözer. Hediye'nin sanık olarak yargılandığı mahkemede okunan mektupta Peri ile her gün bir yerde gezip eğlenen ve nihayetinde Kanlıkaya'ya giden Halil Suri uyarılmaktadır. "Peri için verdiğim ruhsata nadim oldum. Çünkü Mustafa işitmiş, saika-i hasetle hepimizin canına kast etmeye yemin eylemiş" (s.154). Bu mektup mahkemede delil olmanın ve Hediye'nin ne kadar kurnaz ve İşbilen bir kişi olduğunu yani karakter özelliklerini göstermenin yanı sıra Kanlıkaya cinayetinin de başlıca azmettiricisi olur. Kanlıkaya'ya gelip Halil Suri, Peri ve yanındakileri eğlencede bulan Mustafa bu sahne karşısında ne yapacağını bilemez hatta kalkıp geri dönmeyi dahi düşünür. Ancak Halil Suri'nin Hediye Hanım'ın bu notunu hatırlatarak Mustafa'yı aşağılaması, Mustafa'nın gururunun incinmesine birden fikrini değiştirerek Halil Suri'ye ateş etmesine ve bir kaç kişiyi öldürmesine sebep olur. Bu sahne Mustafa tarafından yazılan beşinci mektupta dile getirilir.

Hediye Hanım tarafından Mecdeddin Paşa'ya yazılan mektup ise mahkemede Hediye Hanım ve Mecdeddin Paşa arasındaki gayr-i kanuni ilişkiyi kanıtlamak üzere kullanılır. Hediye Hanım'ın kirli işlerini yürütmek için yasaları korumak ve uygulamakla görevli olan bir devlet adamının yetkisini nasıl kötüye kullandığını gösteren bu mektup Mecdeddin Paşa açısından olumsuz sonuçlara yol açar. Mecdeddin Paşa Odesa vapuruyla İstanbul'dan firar eder. Bu kaçışta Hediye Hanım'la olan bağı gösteren mektubun önemli bir rolü vardır. Ayrıca roman gerçek hayatta da benzer bir işlevi gerçekleştirir. Dönemin Beyoğlu mutasarrıfı romandaki paşayla olan büyük benzerliğinden dolayı kendini tehdit altında hissedip ülkeyi terk eder. Aşağıda metni yer alan mektup kullanılan dil ve üslup açısından günlük konuşma dilini yakalamış olması sebebiyle oldukça realist ve inandırıcıdır. Cümleler Hediye Hanım'ın karakterine gayet uygundur. Romanın genelinde kullanılan dilden ise sadeliği ile hemen ayrılır. "İki gözüm Mecdeddin! Osman Sabri midir? Ne köpektir? Hala şunun hırılıtsını kesemeyecek misin? Bizim çerçi Ziyet gittikçe gözüme giriyor. Benim aleyhimde o koca kafalı çapkının kurduğu tertibattan beni daima haberdar eyliyor. Bu habise meydan verecek olursak bize pek çok fenalıklar yapabilir. Bana kalırsa herifi yalnız tart etmekle kurtulamayız. Trablusgarp'a mı olur? Yemen çöllerine mi münasip görülür? Nereye ise tebid etmeli, anladın mı Paşacığım? Muhibbeniz Hediye" (Ahmet Mithat 2005:154-155).

Bu bahse örnek oluşturacak bir diğer mektuplaşma *Araba Sevdası*'nda Bihruz ile arabasını satın aldığı kurumun sahibi Mösyö Jan Kondoraki arasında gerçekleşir. Mösyö Kondoraki Bihruz'a üç ayrı mektup yazar. Mektuplardan ilkinin içeriği diğer ikisinin ise metni verilir. İlk mektup Bihruz'a Periveş'e yazdığı mektubunu vermek için Cuma gününün gelmesini beklediği sırada Mösyö Piyer'in verdiği Şovalye dö Fobles'in maceralarını anlatan erotik illüstrasyonların da bulunduğu kitabı incelerken gelir. Mektupta arabanın borcundan geri kalan 150 liranın ödenmesi için taksit gününün gelmesine her ne kadar 15 gün varsa da eğer şu an kendisi için uygun ise ilk taksidi ödeyip ödeyemeyeceği sorulmaktadır. Mektup Bihruz'un canını sıkı hem elindeki kitabı

incelemekten alıkoymuş olması hem de kitabın yere düşmesi ve en parlak sayfalarından birini uşağın görmüş olması Bihruz'u hiddetlendirir. Bihruz'u daldığı zevk ve hayal aleminden uyandıran mektup, kısa süreliğine de olsa hakikatlerle yüzleşmesine, maddi durumunu gözden geçirip hesap kitap yapmasına sebep olur. Sonuç olarak borçlarını kapatmak için Süleymaniye'deki konağı satmaya karar verir ve eski neşesine yeniden döner. Kondoraki'den bir diğer mektup bir buçuk ay sonra Bihruz'un Periveş'e yazdığı ikinci mektubu bir türlü kendisine ulaştıramadığı için mutsuz olduğu bir sırada gelir. Bihruz bir an mektubun Periveş'ten geldiğini sanır ancak Kondoraki'den olduğunu öğrenince büyük hayal kırıklığı yaşar. Mektupta taksit ödeme zamanının geçtiği bu sebeple üç gün içinde arabaya el konulacağı yazmaktadır. Bihruz birkaç gün içinde fabrikaya uğrayacağını söyleyerek uşağı savar. Yirmi gün sonra üçüncü bir mektup gelir. Andon'un tamir için fabrikaya götürdüğü araca el konulduğu ve satılacağı yazmaktadır.

Mektuplar, ciddi, işlevsel, bazen tehditkar ancak daima ölçülü ve nezaket kurallarını gözetken bir üslupla kaleme alınmışlardır. İşine kıymet veren, çalışıp üreten azınlıktan bir girişimcinin veya tüccarın zihniyetini yansıtır. Hayal aleminde yaşayan, üretmeden tüketen, mirasyedi, alafranga Bihruz'un yazdığı amacına ve yerine ulaşamayan mektuplarla tam bir karşıtlık oluştururlar. Bu haliyle mektuplar hayatın ve hakikatin tam kendisidir ve Bihruz'un hayal aleminden bir süreliğine de olsa uyanmasına sebep olurlar. Mektuplar taraflar arasındaki davanın seyrini, tarafların olaylara tepkilerini aşamalı olarak göstermesi, okuyucunun sebep sonuç arasında bağ kurmasını sağlaması açısından önemlidir. Taraflar arasındaki zihniyet ve davranış farkı da yine mektuplar sayesinde belirginleşir. Mektupların kendisi kadar Bihruz'a ulaştıkları zaman da önemlidir. Boş işlerle uğraşırken eline ulaşan mektuplar, içeriklerinin ciddiyetiyle, Bihruz'un mevcut algısıyla hakikatler arasındaki karşıtlığı daha bir belirginleştirirler. Ayrıca mektuplar kafası karışık, arayış içindeki Bihruz'un mektuplarındaki dilin acemiliğini ve üslubun ucubeliğini de daha iyi hissetmemizi sağlarlar.

2.Tek Bir Mektubun Romanın Gidişatını Belirlediği veya Entrikayı Doğurduğu Romanlar

Olayların seyrini değiştirmek, mektupların romanlarda gözlemlediğimiz etkilerinin başında gelmektedir. Bazen benzer bir etkiyi mektubun yerine zamanında ulaşmaması veya yanlış kişinin eline geçmesi de yapmaktadır. Bu açıdan değerlendireceğimiz iki roman *İntibah ve Zehra*'dır. Her iki roman konu açısından büyük benzerlik taşırlar. *İntibah*'ta Ali Bey, Zehra'da ise Suphi babasını kaybetmiş, annesiyle birlikte yaşayan ancak değişik sebeplerle hafif meşrep olarak niteleyebileceğimiz kadınlara tutulmuş ve bu uğurda tüm servetlerini kaybetmiş genç erkeklerdir. Ali Bey, başlarda Mehpeyker'in gerçek kimliğinden haberdar değildir ancak daha sonra öğrenmesine rağmen ondan vazgeçemez ta ki kendisini bir başkasıyla aldattığını düşünene kadar. Annesi onu Dilâşub adında genç güzel bir kızla evlendirir. Ali Bey nihayet Mehpeyker'den kurtulmuştur. Ancak Mehpeyker bu durumu içine sindiremez ve birkaç kez Ali Bey'e mektup yazar. Yazdığı ilk iki mektuba cevap alamayınca intihar edeceğini belirttiği bir üçüncü mektubu yazar. Romanda sadece Ali Bey'in bu mektuba yazdığı - aşağıya alıntılanan- cevabına yer verilir. Metinde sadece Ali Bey'in mektubuna yer verilmesi anlatıcı-yazarın önceliği hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

"Hanım! Maşallah adam aldatmakta iblise meydan okumaya başladınız. Azmettiğinizden bahseylediğiniz karar sahil bile olmak lâzım gelse bihakkın lâyük olduğunuz bir cezanın icrasında siyaset cellatlarının vazifesini gasp etmiş olursunuz. İndimde zaten vücudunuzla ademinizin hiç bir farkı yoktur ki öldüğünüzü kaldığınızı düşünüyüm. Eğer dünyadan giderseniz maskara nikabı (maskesi) kadar sahte bir

hüsn ile ücretli ağlayıcı feryadı gibi yalancı birtakım delâil-i sadakattan kendini kurtarmaya muktedir olmayan erbab-ı iffet sevinisin. Ahval-i kalbiyeyi bir tarafa bırakalım da biraz akilane düşünelim: Sizinle olmakta olan münasebette pek alâ tecrübe ettim ki insanın yılanla imtizacı kabil olamadığı gibi seciye-i sıdk ile redâet-i ahlâk arasında bir itilâf-ı daimi hasıl etmek mümkün olamayacak. Ben gönlümü tevdi edecek bir cay-i ismet buldum. Siz de bazıce-i heves edecek bir esir-i sefahat bulmaktan elbette aciz kalmazsınız. Benim için cana kıymak değil, bir saatlik eğlencenizi bile feda etmeyeceğinizi idrak edemeyecek mecnunlardan olmadığımdan siz feragat buyurmuş olsanız sahihan minnettariınız olacağımı beyan eylerim" (Namık Kemal 2000:111).

Bir erkek tarafından oldukça sert ve üst perdeden yazılan ve muhatabı kadını aşağılamayı amaçlayan bu mektup Mehpeyker üzerinde sarsıcı bir etki yaratır. Çünkü Mehpeyker ilişkileri boyunca Ali Bey'e sadık kalmış ve Ali Bey'in onu itham etmekte kullandığı iffetsizliğin kendi tercihi olmadığını daha önce açıklamıştı. Benzer bir çıkışı Ali Bey daha sonra Dilaşup için de yapar. Ancak Mehpeyker özgüveni yüksek, istediğini elde etmeye alışmış bir kadın olarak terk edilip hakarete uğramayı içine sindiremez. Böylece mektup romanın kurgusunda dönüştürücü bir etkiye yol açar. Eser bundan sonra bir intikam romanına dönüşür. Mehpeyker Ali Bey'i cay-i İsmet olarak nitelendirip karşısına çıkardığı Dilaşup cephesinden vurmaya karar verir.

Mektup, roman boyunca kullandığı sıfatlar ve yaptığı değerlendirmelerle okuyucuyu Mehpeyker'in aleyhinde etkilemeye çalışan anlatıcı-yazarın gayretinin son noktasıdır. Nihayet kahramanı Ali Bey, gerçeklerin farkına varmış ve Mehpeyker'i terk etmiştir. Mektup, romanın başından beri savunulan bu gerçeğin Ali Bey'in ağızından da tasdik ettirilmesi bakımından anlatıcı-yazar açısından önemlidir. Bu kısımlarda kahramanla anlatıcı ayrılacağına tam tersine bir aynileşme içine girer. Ancak görünürde mektubu Ali Bey kaleme aldığı için okuyucu üzerinde anlatıcı-yazarın sözlerinden daha büyük bir etki yaratır. Mektupta akıl ile duygu, ahlak ile ahıksızlık arasında bir kıyaslama yapılır. Şu ana kadar duygularıyla hareket edip ahıksızlığı seçen Ali Bey, akıyla doğruyu yani dürüst ve ahıkları olan Dilaşup'u seçmiştir. İki kadın arasında ahlak açısından yapılan bu kıyaslama Mehpeyker için hayli incitcidir. Bu sebeple yukarıda da belirtildiği üzere Mehpeyker planını rakibinin değersizleştirilmesi üzerinden yapar ve roman bundan sonra birçok cinayetin işlendiği trajik bir sona doğru hızla ilerler.

Mektubun romandaki bir diğer işlevi kahramanın içinde bulunduğu ruh hali, olayları algılama, değerlendirme ve hareket tarzı hakkında bilgi vermesidir. Bunu Mehpeyker'in yazdığı üç mektup boyunca gözlemlene şansı elde ederiz. Mehpeyker bir süre Ali Bey'in kendisine dönmesini bekler ancak bu gerçekleşmeyince naz ve sitem dolu bir mektup yazar. Cevap alamayınca bu kez saf ve aşıkça dileklere başvurup yalvarır. Ali Bey, buna da kayıtsız kalınca bu kez intihar edeceğini belirten bir mektup yazar. Mehpeyker'in Ali Bey'in mektubunu hangi duygularla ve beklentilerle eline aldığı, okurken nasıl bir ruh haline büründüğü ve nasıl bir yıkım yaşadığı da anlatıcı-yazar tarafından aşamalı olarak aktarılır. Böylece kahramanların karakterleri, beklentileri, olayları algılama ve çözüm üretme biçimleri mektuplar vasıtasıyla sergilenmiş olur.

Romanın ve genel olarak Namık Kemal'in önemli özelliklerinden biri olayları ele alırken takındığı ahıkkçı tutumdur⁵. Bu tutum en basit şekliyle- yukarıda da belirtildiği üzere-

⁵Adem Polat(2017), *Namık Kemal'de Ahıkkçı Kaygı Temelli Metinleştirme: İntibah ve Ahıkk-ı Alâi* isimli makalesinde "İntibah, yenileşme dönemi roman sanatına olan niteliksel katkısından çok, tartıştığı

Mehpeyker'e yüklenen sıfatlarla kendini belli eder. En belirgin veya göz ardı edilemeyecek göstergesi ise mektup olur. Namık Kemal anlatıcı-yazar kimliğiyle Mehpeyker'e ve onun şahsında bir grup insana adeta öfkesini kusar. Mektubunda "seciye-i karakter" ile "redaet-i ahlak" arasında uzun vadeli bir birlikteliğin olamayacağını söyleyerek toplumda var olan belli bir kesimi küçümseyip yok sayar. Buna karşın çağdaşı Ahmet Mithat, *Henüz On Yedi Yaşında* ve *Mihnetkeşan* adlı eserlerinde ve yine ele aldığımız *Bir Kadının Hayatı* isimli romanda Mehmet Celâl bu tarz kadınlara karşı daha şefkatli bir bakış açısı geliştirerek topluma yeniden kazandırılmaları yönünde tavır alırlar. Ahlaki kaygıların ağır bastığı ve erkeksi öfkenin bütün şiddetiyle kendini gösterdiği bu mektup mevcut haliyle ele aldığımız diğer mektuplardan farklı bir görünüm arz eder.

Romanda bir diğer mektup Dilaşup tarafından yazılır. Ali Bey ile evlenen ve bu sebeple kendini şanslı ve mutlu hisseden Dilaşup sadece duygularını dile dökmek veya kaydetmek amacıyla bir şeyler yazar. Birilerine gönderilmek gibi bir amaç taşımayan, mektup olarak niteleyebileceğimiz bu metne Ali Bey bakmak isteyince Dilaşup utanır ve metni yırtarak atar. Daha sonra söz konusu metin Mehpeyker tarafından, kurduğu tuzaklardan biri için kullanılır ve Dilaşup'un başka erkeklerle mektuplaştığının delili olarak gösterilir. Dilaşup tarafından iç dökme, rahatlama veya itiraf etme amacıyla yazıldığını düşündüğümüz metnin kendisine romanda yer verilmiş olsaydı hem Dilaşup'un iç dünyasını hem de onun kullandığı dili ve üslubu öğrenmek açısından ilginç olabilirdi. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Namık Kemal sadece Ali Bey'in mektubuna yer verir. Bu haliyle Dilaşup'un mektubu tarzının tek örneği olarak kalır. Bu tarzın asıl örneklerine ileriki yıllarda özellikle kadın romancıların kaleme aldıkları kahramanlarının genellikle kadın olduğu ve kadına dair problemlerin ele alındığı metinlerde rastlanır.⁶

Zehra romanında, baş kahramanlardan Zehra'nın evdeki cariyeye aşık olup kendisini terk eden eski eşi Suphi'den intikam alması hikaye edilmektedir. Bu amaçla Zehra, Ürani adlı Rum bir kadını Suphi'ye musallat eder. Suphi tüm zamanını ve servetini Ürani için harcaıp beş parasız kalınca terk edilir. Ancak Suphi Ürani'den bir türlü vazgeçemez. Bu yüzden Ürani'nin evinin bulunduğu Beyoğlu'ndan da ayrılamamaktadır. Bir şekilde Ürani'yle karşılaşma ve onunla yeniden bir araya gelme düşüncesi onu ayakta tutmaktadır. Bu amaçla tıpkı Mehpeyker gibi bir mektup yazıp Ürani'ye kendini anlatmaya çalışır. Birkaç mektup yazıp yırttıktan sonra beğendiği mektubu bir çocuk vasıtasıyla Ürani'ye gönderir. Ancak Ürani Türkçe mektup okuyamadığı cevabını gönderir çocukla. Son ümidini de bu şekilde kaybeden Suphi yazarın deyişleriyle "tam serseriyane, tam bimekânane bir hale münkalip olur". Aşağıda metni yer alan Suphi tarafından Ürani'ye yazılmış mektupla, Ali Bey'in Mehpeyker'e yazdığı mektup içerik açısından tam bir karşıtlık oluşturur. Mehpeyker ve Ürani hafif meşrep olmaları bakımından benzerlik gösterirler ancak Ürani azınlıktan oluşuyla Mehpeyker'den ayrılır. Ali Bey Mehpeyker'i aşağılarken Suphi Ürani'ye yalvarmakta ondan medet beklemektedir. Hem hitabında hem de kurduğu cümlelerde muhatabına karşı beslediği tutku ve sevginin hissedildiği bu mektup dil ve üslup açısından daha samimi ve inandırıcıdır. Ancak mektup muhatabı tarafından okunmaz ve Suphi bu içerikte bir mektubu herhangi birine Rumca yazdırmak istemez. Mektubun dikkate alınmayışı Suphi üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratır.

ahlaki meseleler ışığında ve Osmanlı düşüncesine yön veren baskın metinler merkezinde de ele alınmaya müsaittir (s.1565)" diyerek Namık Kemal'in bu özelliğine dikkat çeker.

⁶Bu durumu aşağıda künyesi verilen yazıda araştırmacı şu şekilde ifade eder: "Başka bir deyişle, mektup Tanzimat sonrası edebi metinlerde kadınlar arası bir tür olarak karşımıza çıkar"

Kurtuluş, Meriç. (2012). *Ondokuzuncu Yüzyılda Kadınların Özgürleşme ve Dayanışma Alanı: Mektup, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2 ,s.64.

Nihayetinde Ürani'yi bir süredir birlikte olduğu erkek arkadaşıyla birlikte تنها bir sokakta öldürür. Dikkate alınmayan mektup daha sonra mahkemede Suphi'nin suçluluğunu kanıtlamak üzere delil olarak kullanılır. Yukarıdaki her iki örnekte de mektup, yazan kişiler tarafından son bir ümit, nihai bir çözüm aracı olarak görülmektedir. Kişilerin mektuptan beklentilerinin büyüklüğü daha sonra sergileyecekleri davranışlarının niteliğinde belirleyici olur. Eğer yaşanan bir hayal kırıklığı ise bu sadece mektubu yazan için değil muhatabı için de büyük bir yıkıma sebep olur. Görüldüğü üzere her iki romanda da tek bir mektup romanın tüm seyrini değiştirir. İntikam duygusuyla hareket eden incinmiş taraf etrafındaki her şeyi yakıp yıkar

“Benim canımdan ziyade sevdiğim,

Bendeniz sizin en edna (küçük) bir kulunuzum ve sizi can ü gönülden seviyorum. Merhametinize muhtaç kaldım. Sevgilim artık bu kadar eziyet yetişir. Ve beni bu kadar huzurunuzdan tart etmeyin. Pek rana malum-i zarafetinizdir ki bendeniz zat-i âliyeleriniz hakkında hiçbir fenalığım sebkate etmemiştir (olmamıştır). Allah aşkına, Hıristos aşkına bana acıyın ve lütfediniz. Alimallah yüreğime bir hançer sapladınız merhamet bendeniz gecemi gündüzümü senin yoluna feda etmişim. Ve gözümde senden başka asla hiçbir kimse Huda alim (Allah bilir) yok. Ta bu kadar matrud ü makhur olacak derecede size ne kemlik (kötülük) ettim. Üraniciğim işte kapının eşğine başımı koydum beni ezip geç. Lâkin Allah aşkına artık yüzüme bir kerecik olsun gülünüz ve beni kovmayınız. Ben sızsız yaşayamayacağım. Billahi verem olacağım, telef olacağım. Sonra benim vebalimi çekersiniz ve bendenizi çok ararsın. Ah o latif günlerimizi düşündükçe billâh-il- azim çıldıracağım. Allah ne idi o sürdüğümüz ömürler. Şimdi ise han köşelerinde sürünüyorum. Gece gündüz hasret-i iftirakınızdan ciğer suzan ediyorum ve durmayıp ağlıyorum. Artık yetişir. Merhamet. Baki güzel gözlerinizden öperim ve merhamet ediniz. Bende-i sadıkınız Suphi" (Nabizade Nazım 1969:182).

2a.Veda veya İntihar Mektupları

Bu başlık altında konu edinilen iki mektup Taaşuk-ı Talat ve Fitnat'ta Fitnat'ın annesi Zekiye Hanım tarafından kızına ve *Muhadarât* romanında başkahraman Fazıla tarafından kardeşi Şefik'e yazılmıştır. Her iki mektubun ortak noktası romanın gidişatını belirleyip sonunu etkilemenin yanı sıra eşleri tarafından mağdur edilmiş genç kadınlarca birinci derecede yakınlarına yazılmış veda içerikli mektuplar olmalarıdır. Zekiye Hanım ölmeden önce kızıyla vedalaşmak ve ona bazı konularda bilgi vermek ister. Fazıla ise intihar etmeden önce kardeşine bazı nasihatlerde bulunup bu kararının sebeplerini açıklamak niyetindedir.

Taaşuk-ı Talat ve Fitnat romanında mektuplar temelde sevgililer arasında iletişimi sağlamak amacıyla kullanılırlar. Ancak bizim bu başlık altında değerlendireceğimiz Zekiye Hanım tarafından kız Fitnat'a yazılmış mektup bunlardan ayrılır. Zekiye Hanım istemeden ayrıldığı ancak daha sonra dönemediği eski eşinden yani Fitnat'ın babasından nasıl ayrıldığını açıklamak, kızına babasının yaşadığı bilgisini vermek ve ölmeden önce kızıyla vedalaşmak için bir mektup yazar. Bunu bir muska şeklinde belli bir yaşa kadar kızının boynunda taşıması ve daha sonra okutması için yeni eşi Hacıbaba'nın annesi Emine Hanım'a emanet eder. Fitnat Hacıbaba tarafından Ali Bey ile evlendirilip onun Üsküdar'daki konağına götürüldüğünde Fitnat'ın boynundaki bu muska tesadüfen Ali Bey'in eline geçer. Ancak Ali Bey mektubu okuyup Fitnat'ın kendi kızı olduğunu öğreninceye kadar Fitnat kendi canına kıyar. Böylece Ali Bey yıllar sonra karşılaştığı kızına kavuşmadan onu tekrar kaybetmiş olur. Ardından kız kılığında konağa gelen

Talat kendi canına kıyar. Bu manzaraya tanık olan Ali Bey çıldırır. Olayların bu şekilde sonlanmasında mektubun büyük bir rolü vardır. Mektubun olması gerekenden daha geç bir zamanda ele geçmesi veya Fitnat'ın bu mektubun farkına varıp daha erken bir tarihte okuyamaması eserin trajik bir biçimde sonlanmasına sebep olur.

Zekiye Hanım'ın yazdığı mektup iç dökme, vasiyet ve veda işlevinin yanı sıra eserde söz edilen ancak içeriği açıklığa kavuşturulmamış olan Ali Bey ve Zekiye Hanım evliliğinin geçmişini hikaye ederek metinde geriye dönüğe sebep olur. Zekiye Hanım ile Ali Bey'in neden ayrıldıklarını, Zekiye Hanım'ın eşine neden geri dönemediğini, Fitnat'ın bunca yıl gerçek babasından nasıl habersiz yaşadığını ve zorla evlendirildiği kişinin hakikatte kim olduğunu bu sayede öğreniriz. Burada mektup okuyucu için bir bilgi edinme, Ali Bey için ise bir cezalandırma aracıdır. Yıllar önce işlediği suçunun cezasını bu şekilde bulmuş olur. Mektubun muska şeklinde boyunda taşınması, rastlanması çok da mümkün olmayan bir tesadüfün tam da ortasına düşmesi, ilk roman denemesi olan ancak Halk ve Divan edebiyatı anlatı geleneğinin özelliklerini üzerinde fazlasıyla taşıyan eserin gelenekselliğini arttıran bir unsur olarak da işlev görür.

Sevgililerin birbirlerine mektup yazmaları romanda sıkça rastlanılan bir durum olduğu için bir annenin kızına yazmış olduğu mektup okuyucu açısından daha dikkat çekicidir. Artık ölü olan bir annenin sesini ve bakış açısını yansıtır. Mektup romana hakim olan lirik tonu pekiştirmenin yanı sıra sonuçları itibarıyla trajik ve patetik bir etki yaratır. Mektup hasta olan ve kısa zaman sonra öleceğini bilen bir kadının ruh haline uygundur. Zekiye Hanım yaşadığı olaylardan dolayı hayli üzgün, eşinin barışma isteğinin kendisinden gizlenmesi sebebiyle ise çok kırgındır. İstemediği bir hayatı sürmenin ve çok sevdiği kızından ayrılacak olmanın yarattığı duygusallık ve çaresizlik mektubun bütününde hissedilir. Mektup bu açıdan *Muhadarat*'ta karşımıza çıkan mektuptan farklılık gösterir. Fazıla her ne kadar intihara karar verse de cümleleri daha soğukkanlı ve kendinden emin bir tarzdadır. Ayrıca Fazıla entelektüel bir genç kız oluşuyla kendini ifade etme konusunda Zekiye Hanım'a göre daha uzmandır.

Muhadarat adlı romanda başkahraman Fazıla'nın hayatı konu edilmektedir. Annesini kaybeden Fazıla kardeşi Şefik'le birlikte eve yeni gelen üvey annenin kötü muamelesine maruz kalır. Üvey annesi Fazıla'nın nişanlısıyla evlenmesini engelleyip onu bir başkasıyla evlenmeye zorlar. Yaptığı evlilikte mutlu olamayan ve baba evine de dönemeyen Fazıla son çare olarak intihar etmeye karar verir ve kardeşi Şefik'e hitaben bir veda mektubu yazar. Mektup, kitabın ikinci bölümünün sonunda yer almaktadır. Sevmediği bir insanla evlenmek zorunda kalan, eşi tarafından aldatılan, babasının evine dönmesi mümkün olmayan çaresiz bir kadının ağzından yazılan mektupta Fazıla'nın şahsında benzer problemleri yaşayan kadınların mağduriyetine dikkat çekilir. Kadının baba ve koca evi dışında kendine bir yaşam alanı bulamaması dikkat çekilen konulardandır. Mektup intihar mektubu olması bakımından diğer mektuplardan farklılık gösterir. Mektup romanda geriye kalanların hayatlarında büyük değişimlere sebep olur. Kardeşi Şefik ve babası Sai Bey derin bir üzüntü yaşarlar. Fazıla'nın eski nişanlısı Mukaddem kederinden verem olur ve hava değişimi için Beyrut'a gider. Fazıla'nın eşi Remzi hemen yeni bir evlilik yapar. Üvey annesi Calibe ise artık gönül ilişkilerini daha rahat yaşamaya başlar. Okuyucu açısından ise mektup sürprizli yeni bir başlangıca işaret eder. Hüzünlü bir biçimde biten ikinci bölümün ardından Beyrut'ta başlayan üçüncü bölümde Fazıla'nın ölmediği, intihardan Tanrıya isyan ve bir zayıflık göstergesi olması sebebiyle vazgeçip varlıklı bir ailenin yanında çalışmaya başladığı ve bu aileyle Beyrut'ta Peyman adıyla hayatına devam ettiği anlaşılır. Fazıla'nın çalışarak kendine yeni bir hayat kurması benzer durumdaki kadınlar için de bir örnek oluşturur.

Yukarıda aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere romanı mektuptan önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Mektupla birlikte romanda bir ton değişikliği yaşanır. Hüzünden mutluluğa, çaresizlikten ümide geçişte mektup önemli bir sınır teşkil eder. Ayrıca mektupla birlikte romanda hem mekân hem de kahraman kadrosu değişir. Mekân İstanbul yerine Beyrut'tur, kahramanlardan ise geçmişe ait tek kişi Mukaddem'dir. Ancak Fazıla için Mukaddem geçmişte kalmış bir sevgili ve artık Enise ile evli olan kişidir. Kendisi için yeni hayat arkadaşı olarak Şebib'i seçer. Bir intihar mektubu için hayli uzun olan metin düzgün kitabi cümleler içermektedir. Bu alışıldık bir üslup olmamasına rağmen Fazıla'nın soğukkanlı ve mesafeli yapısıyla benzeşir. Fazıla Zekiye Hanım'ın aksine kendini hiç bırakmaz, daima kontrollüdür. Üslubu Fatma Aliye Hanım'ın yaratmak istediği kendi ayakları üstünde durabilen yeni kadın profiline uygundur. Zekiye Hanım'ın yazdığı mektup Fazıla'nın mektubuna göre daha duygusaldır ve bu sebeple daha inandırıcıdır.

3.Mektup Yazma eyleminin kendisinin Metnin Konusu Haline Geldiği Romanlar

Araba Sevdası'nda mektup romanda kullanılan bir anlatım tekniği olmamasına rağmen arabayla birlikte romanın tam merkezinde yer alır. Mektuplar hem romanın gidişatını belirler hem de verilmek istenen mesajlar mektuplar üzerinden aktarılır. Bihruz mektubu Periveş'le iletişim kurmak ve hayalinde yarattığı aşkı gerçeğe dönüştürmek amacıyla yazar. Ancak yazdığı iki mektuptan ilki okunmadan Periveş tarafından buruşturulup bir mezarlığa atılırken bir diğerini Periveş'e ulaştırması mümkün olmaz. Romanda mektubun kendisinin yanı sıra yazılma eylemi de önemlidir. Bihruz'un mektubu kaleme alma süreci eserde baştan sona hikâye edilir. Bu süreç Bihruz'un iç dünyası ve içinde bulunduğu cehaleti ortaya koyduğu gibi onun şahsında belli bir yaşam biçimi, bir edebiyat anlayışını da sergileme ve eleştirme imkanı verir.

Bihruz Bey, Çamlıca bahçesinde tanıştığı Periveş'le Keşfi Bey yüzünden sohbetini tamamlayamaz, bu sebeple bir mektup yazarak kendisiyle buluşma ve konuşma isteğini aktarmak ister. Bu amaçla Fransızca hocası Mösyö Piyer'den yardım almayı düşünmektedir. Ancak Mösyö Piyer Süveyş kanalının açılması bahsini keserek kadınlar hakkında konuşmak isteyen Bihruz'u tersler. Bunun üzerine Bihruz mektubu tek başına yazmak zorunda kalır. Bu amaçla ilk olarak J.J. Rousseau'nun *Nouvelle Heloise* adlı mektup romanından ilk mektubu tercüme etmeye çalışır ancak başarılı olamaz. Mektubun değişik yerlerinden birkaç ibareyi alıp bir araya getirerek mektubunu yazar. Romanda metni yer alan ve yaklaşık iki sayfa süren bu mektubu Bihruz sıradan, yavan ve soğuk bulduğundan temize çekmeyi uygun bulmaz. Tüm bu eksiklikleri lisan-i Türki'nin kifayetsizliğine yorarak *Le Secretaire des Amants (Aşk Mektupları Seçkisi)* adlı bir diğer kitaptan yararlanmaya karar verir. Aşıkların birbirlerine yazacakları örnek mektuplardan oluşan bu kitaptan rastgele bir mektubu bir kısmını göz ardı edip geri kalan kısmına da kendince bazı eklemeler yaparak ve anlamakta zorlandığı için Biyanki ve Hançeri sözlüklerine baş vurarak tercüme etmeye çalışır. Yaklaşık iki sayfa süren yeni bir mektup kaleme alır. Anlatıcı-yazarın tabiriyle "Birinci olarak karaladığı mektuba bile hande-bahş-ı hayret olmaya şayan olan bu "udhuke-i garabeti, bu ucube-i kitabeti" Bihruz Bey büyük bir dikkatle on kez okur. Alafranga oluşu dışında bir kusur bulamaz. Ancak bu da yazılan kişinin alafrangalığına uygun olmasıyla bir kusur olarak görülmez. Son olarak mektuba bir şiir veya kıta eklemeyi düşünür. Bu amaçla aynı kitaptan "Adı Bilinmeyen Güzel Bir Kadına" başlıklı şarkıyı tercüme etmeye karar verir. Aynen yazmayı belki bilinir diye uygun bulmaz. Nazmen tercüme etmeyi Türkçenin müsaitsizliği, nesren tercüme etmeyi ise latif olamayacağı sebebiyle tercih etmez. Ancak şiiri yine de tercüme eder.

Anlatıcı- yazarın “fena değildi” diye yorumladığı şiirin tercümesini Bihruz orijinal metin gözünün önünde olmadığına anlamakta zorlandığı için mektuba eklemek istemez.

Şiirde geçen “kelime şeyi resmetmeye borçlu ise” cümlesi Bihruz’u bir hayli zorlar. Oldukça önemli olan bu cümlede nesnenin yerini kelimenin aldığı fikri dile getirilmektedir. Jale Parla’ya göre bu bilgi o dönem aydınının bir çoğunun da henüz ayırında olduğu bir şey değildir (Parla 2002:147-148). Okuma, yazma, tercüme faaliyetleri Bihruz’un mektup yazma eyleminin bir parçası olarak görünse de aslında alafangalaşma sevdasının da bir gereğidir. Tıpkı Periveş’e duyduğu aşkın romantik romanlardan kaynağını alması gibi. Yazar burada mektup yazma eylemi çerçevesinde Doğu- Batı zihniyeti arasındaki farka, bu farkın dünyayı algılamada ve onu ifade etmede dolayısıyla edebi metinlerde yarattığı başkalağa da dikkat çeker.

Bihruz Türklerde adam gibi şair yetişmediğini ve Türkçede şiir söylenemeyeceğini yine kendisi gibi alfranga beylerden işitmiş ancak Vasıf’ın şarkı yazmaktaki maharetini evlerine gelen okumuş hanımlardan duymuş olduğundan mektubuna Vasıf’tan bir şiir eklemeye karar verir. Kullanılmaktan hayli yıpranmış divandan bir kaside içinde yer alan birkaç beyiti okur ancak tercüme edemez. Böylece Bihruz’un Fransızcadan sonra aslında kendi diline ve kültürüne de ne kadar yabancı olduğu ve aslında hiçbir konuda tam bir bilgiye sahip olmadığı trajikomik bir biçimde dile getirilmiş olur. Divanı gözden geçirip şarkılarda karar kılan Bihruz beğendiklerini işaretleyerek kura yoluyla bunlardan birini seçer. Ancak seçtiği şiir aslında numaralandırmadığı bir şiirdir. “Bir siyeh-çerde civandır/ Hüsnü mümtaz-ı cihandır/ Aşkı gönlümde nihandır/ Bunca dem bunca zamandır” dörtlüğünde geçen çerde kelimesini çerde diye okuyup bunu da sarı olarak yorumlayan ve sarışın sevgilisi için uygun olduğunu düşünen Bihruz şiiri kokulu bir kağıda yazıp mektubuna ekler. Cuma günü Periveş’e vermek üzere bir çekmeceye kaldırır.

Bihruz’un sabah kahvaltıdan sonra başladığı ve akşam 19:30-20:00 sıralarında tamamladığı mektup romanda yaklaşık 20 sayfalık (106-127s.) bir yer işgal eder. Bihruz’un mektup yazma eylemi sırasında okuyucu metinler arası bir yolculuğa çıkar. Bu seyahat Divan edebiyatına ait şiirler ile Batı edebiyatına ait romantik romanlar ve şiirler arasında gerçekleşir. Bilindiği üzere *Araba Sevdası*’nın amaçlarından biri romantizmin parodisini yapmaktır. Mektuplar bunu gerçekleştirmede önemli bir zemin işlevi görür. Romanda bu amaçla seçilmiş metinlerin bir kısmı mektubun yazılması sırasında karşımıza çıkarlar. Mektuplar içine kapanık yaşayan ve topluma karıştığında tuhafıkları gün yüzüne çıkan Bihruz’un iç dünyasına girmemize imkan verir. Mektupların yazımı sırasında Bihruz’un metinler arasında ve kendi zihninde yapmış olduğu yolculuk onu daha yakından tanımamızı sağlar. Bihruz’un aslında nasıl yalandan bir dünyanın içerisinde yaşadığını, düşünce ve yaşam biçiminin ne kadar yüzeysel olduğunu, her konuda olduğu gibi okuyup yazma, yazdığını anlama konusunda da ne kadar yetersiz kaldığını bu süreç içinde daha yakından görürüz. Bihruz’un kendi kültürünü küçümsemesi ancak yarım yamalak Fransızcası ve yetersiz muhakeme kabiliyetiyle yabancı metinleri anlamada nasıl başarısız olduğu ve aslında Batılı zihniyetle henüz bir temas kurmadığını da bu sayede anlarız. Mektup bu anlamda onu kaleme alan Bihruz’u tanımlayan bir vesika gibidir. Mektup da tıpkı Bihruz’un zihninde yarattığı aşkın kendisi gibi gerçek değildir ve muhatabı da ya onu dikkate almaz ya da muhatabına hiç ulaşmaz. Bihruz’un cehaleti ve sürdüğü anlamsız hayat mektubun yazılma süreci içinde iyice belirginleştiği gibi mektubun kendisiyle de vücut bulur. Mektuba Bihruz’un yüklediği anlam ile Periveş’in verdiği değer arasındaki karşıtlık hayal ile hakikat arasındaki farkın belirgin bir biçimde hissedilmesine ve aslında Bihruz’un ve onun temsil ettiği belli bir kesimin yaşam biçiminin eleştirisine yarar. Bu eleştiri kalemde çalışan diğer gençleri de kapsayacak şekilde roman boyunca devam ettirilir.

Bihruz özene bezene yazdığı mektubu vermek üzere Çamlıca bahçesine gideceği günü sabırsızlıkla bekler. Nihayet Cuma günü Periveş ve iki yoldaşı adı bir kira arabasıyla kalabalığın içinde görünürler. Bihruz arabayı Periveş'e yakıştıramasa da elinde mektup arabanın yanı sıra koşarak vermeyi başarır. Mektubu verirken adeta kendini kaybeden Bihruz etraftakilere alay konusu olur. Kadınlar bir belayı def etmek için aldıkları mektubu açıp kağıdının kokusundan, süsünden söz ettikten sonra buruşturup Bağlarbaşı'ndan Bülbülderesi'ne inerken solda kalan metruk kabristana fırlatırlar. Böylece mektup hanımların davranışları üzerinde hiçbir etkiye yol açmaz. Anlatıcı, içindeki gariplik sırlarıyla aşk ve muhabbetin simgesi ölümlerin mahremiyetine emanet edilen mektup okunması durumunda da muhatabı üzerinde hiçbir etki yaratmayacaktı⁷ der. Devamında, kurduğu cümlelerde kullandığı ironik dil yoluyla Bihruz'la alay eder. Böylece romanın bütününe hakim olan hiçlik felsefesi⁸ mezarlığa fırlatılan mektupla en görünür ve dikkat çekici örneğine kavuşmuş olur.

Bihruz mektubu vermenin mutluluğu ve huzuruyla eve döner. Mektupta belirttiği üzere Pazar günü Periveş'le buluşmak için tekrar Çamlıca'ya gider fakat Periveş gelmez. Bu duruma bir anlam veremeyen Bihruz nihayetinde mektupta farkında olmadan yazdığı bir şeyin Periveş'i incitmiş olabileceği sonucuna varır. Bu amaçla mektubun müsveddelerini gözden geçirir. Mektupta hiçbir kusur bulamaz, tam tersine her sözün yerinde ve etkili olduğuna karar verir. Sıra şiirin incelenmesine gelir. Şiirin ilk dizesiyle ilgili tereddütler taşınması sebebiyle bu dizeyi yarın kalemdeki arkadaşlarına sormak üzere bir kağıda yazıp cebine koyar. Bihruz'un Periveş'in neden gelmediğini düşünmesi ve mektubu yeniden okuyup incelemesi metinde tekrara sebep olur ve vurgu işlevi görür. Böylece yazar Bihruz'un cehaletinin bir kez daha üstünden geçer. Mektup romanda sadece oynadığı rolle değil varlığıyla da dikkat çeker. İlk mektubun yazımı, muhataba ulaştırılması, tekrar gözden geçirilmesi, siyeh çerde kelimesi üzerinde kalem mensuplarıyla yapılan tartışma ve nihayetinde ikinci mektubun yazımı otuz küsur sayfayı kaplar.

Bihruz'un bir siyeh çerde tamlamasındaki "bir siyehi", "bersiye" diye okuması ve kalemdeki tüm memurların bu kelimenin anlamı üzerine yaptığı tartışmalar tam bir yanlışlıklar komedisini andırır. Yaklaşık on sayfa devam eden bu durum Bihruz başta olmak üzere kalemde görev yapan sözde okumuş yazmışların eleştirisine yarar. Yazar bunu kalem çalışanlarını doğrudan eleştirerek değil durumu olduğu gibi sergilemek, çıkarımı okuyucuya bırakmak suretiyle gerçekleştirir. Nihayetinde kalemin Divan edebiyatına da vakıf ismi Naim Efendi Vâsıf-ı Enderuni'ye ait şarkıyı hemen tanır. Bersiye diye okuduğu kelimenin bir siyeh, çerde diye okuduğu kelimenin çerde okunması gerektiğini ve tamlamanın Bihruz'un sandığı gibi sarışın değil karayağız civan anlamına geldiğini söyler. Bihruz sarışın sevgilisine esmer bile değil karayağız olarak seslenmiş olmanın utanıcı ve üzüntüsüyle kaleminden çıkar. Periveş'in gelmeyişi bu duruma yoran Bihruz yeni bir mektup kaleme alır. Özür dileyip yeni bir randevu talep etmek amacıyla yazdığı bu mektubu çok daha kısa bir sürede tamamlar ve bu kez daha önce tercüme ettiği "Bir gül gibi" nakaratlı şiiri ekler. Amacının asıl bu şiiri göndermek olduğunu diğer şiiri yanlışlıkla gönderdiği yalanını söyler. Mektubu iki ay boyunca Periveş'le karşılaşmak umidiyle cebinde taşır. Ancak hiçbir mesire yerinde kendisine rastlayamaz. Bu mektup

⁷ M.Kayahan Özgül (2006) *Çıkmı Mektup Yahut Bir Maniniz Yoksa* başlıklı yazısında Periveş'in mektubu okuyamadığı için attığını ifade eder (s.17).

⁸ Jale Parla (2002), *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* isimli kitabında yer alan "Metinler Labirentinde Bir Sevdâ: Araba Sevdası" başlıklı yazısında romanın temel konusunun hiçlik olduğunu ifade eder (s.130).

da tıpkı ilk mektup gibi muhatabı tarafından okunmaz. Mektuplar, Bihruz'un okuduğu romantik metinlerden yola çıkarak yarattığı ve muhatabından habersiz yaşadığı hayali aşkın en önemli maddi delilleridir ve Bihruz'un trajikomik halini iyice pekiştirirler. Mektuplar sayesinde Bihruz'un iç dünyasını ve zihninin nasıl işlediğini görmenin yanı sıra gerçekte hakikatlerden ne kadar uzak ve kandırılmaya ne kadar müsait biri olduğunu da öğreniriz

Üstkurmaca ve metinlerarasılık daha çok postmodernist edebiyatla anılsa da çeşitli biçimdeki görünüşlerine çok daha eski tarihlerde yazılmış metinlerde de rastlamak mümkündür. Bu metinlerde amaç gerçeklik algısını yıkmak, metnin kurgusallığını vurgulamak olmasa da bir metin içerisinde başka bir metnin yazılma sürecine yer vermesiyle *Araba Sevdası*'ndaki mektupların üstkurmaca örneği oluşturduklarını söyleyebiliriz. Yukarıda da belirtildiği üzere mektupların yazılma süreci -özellikle ilk mektubun- anlatıcı-yazar tarafından detaylı bir biçimde aktarılır ve mektupların metinleri verilir. Bihruz'un mektupların yazımı sırasında başvurduğu diğer eserler de metinde metinlerarasılığa yol açar. Bilindiği üzere metinlerarasılıkta yazar- bilinçli tercihiyle-faydalandığı metni farklı bir bağlamda dönüştürerek kullanır (Aktulum 2000:14). Metinlerarasılığın en bilindik şekli bir metne diğer metin içerisinde yer verme, alıntılama biçiminde gerçekleşir (Aktulum 2000:94). Bihruz mektubunu kaleme alırken "*Adı Bilinmeyen Güzel Bir Kadına*" başlıklı şiiri tercüme eder, ardından Vasıf'ın divanından bir şarkı seçer. İlk mektubuna bu şarkıyı, ikinci mektubuna ise tercüme ettiği şiiri alıntılama suretiyle metinlerarasılık örneği vermiş olur. Mektuplar her ne kadar kahraman tarafından yazılmış olsalar da anlatıcı-yazarın ürünü olmaları sebebiyle aslında kendi içinde de bir metinlerarasılığa yol açarlar. Yazarın Bihruz'la alay etmek amacıyla başvurduğu farklı üsluplar ve metinler bir grup, Bihruz'un mektupların yazımı sırasında okuduğu veya tercüme ettiği Fransız romantik roman ve şiirleri ise ayrı bir küme oluştururlar. Bu metinler Bihruz'un davranışlarının kaynağını açıklamanın yanı sıra gerçekleşme biçimini de aydınlatırlar.

4.Mektupların Kendisinin Asıl Hikâyeyi Oluşturup Metnin Merkezine Yerleştiği Romanlar

Bu çerçevede değerlendirilecek olan eser Ahmet Mithat'ın *Esrâr-ı Cinayât* adlı romanıdır. İlk polisiye roman olan eser Öreke Taşı veya Kanlıkaya adıyla ünlenen bir yerde işlenen cinayetle başlar. Peri isimli Müslüman bir genç kızın ve gayr-i müslim dört erkeğin öldürüldüğü bu olayın ardından, bu kez Halil Suri adlı başka bir şahıs intihar süsü verilerek öldürülür. Tüm bu olayları çözmekle görevli olan komiser Osman Sabri, cinayetlerin peşine düşer. Elde edilen birçok delil İstanbul halkı tarafından tanınan, kırk yaşlarında, güç sahibi türlü insanlarla gayr-ı kanuni bağları olan Hediye Hanım'ı işaret etmektedir. Sorgulanan Hediye Hanım olaylarla hiçbir ilgisi olmadığını, cinayetleri Hezarfen Mustafa'nın işlediğini söyler. Bunun üzerine Osman Sabri'nin adım adım kendisine yaklaştığını anlayıp Avrupa'ya kaçan Hezarfen Mustafa'nın olayların iç yüzünü anlatan mektuplarıyla karşılaşırız. Mustafa, kendisinin geçmişini, Hediye Hanım, Peri, Halil Suri ve dönemin Beyoğlu Mutasarrıfı Mecdeddin Paşa ile ilgili bildiklerini altı ayrı mektupla açıklar. Bu mektuplar Ahmet Mithat'a ait olduğu ima edilen ancak romanda adı belirtilmeyen Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayımlanır. Ayrıca Ahmet Mithat romanda söz konusu gazetenin baş yazarı kimliğiyle davanın çözümünde gazetenin kamuoyu yaratma konusunda sağladığı tüm imkanları kullanarak Osman Sabri'ye yardımcı olur. Bu davayla çok yakından ilgilenen İstanbul halkı gazetede yayımlanan mektuplara çok büyük bir ilgi gösterir.

Beş bölümden oluşan kitabın dördüncü bölümü Hezarfen Mustafa'nın mektuplarına ayrılmıştır. Toplam altı mektup gönderilme sırasına uygun olarak yayımlanır. Tarih belirtilmeyen mektuplar kendi içlerinde kronolojik bir sıra ve kompozisyon bütünlüğü gösterirler. Her mektupla birlikte Hezarfen Mustafa'nın hayatının bir yönü ve beraberinde cinayetlerin işlenme sebebi ve biçimi açıklığa kavuşur. Aslında romanın asıl can alıcı kısmı da mektuplardan oluşan bu bölümdür. Bu açıdan bakıldığında romanın geri kalan kısmı merkezde yer alan mektupları kuşatan bir çerçeve hikâye gibidir. Olayların baş kahramanı olan Hezarfen Mustafa'nın belli bir zaman sonra ve uzak bir mesafeden kaleme almış olduğu bu mektuplar merak edilen konuları açığa çıkarmasının yanı sıra olayları kahramanın mevcut bakış açısıyla değerlendirmesi ve samimi hislerini içermesi bakımından dikkat çeker ve insanlar üzerinde belirgin bir etki yaratır. Çünkü okuyucu olayların yanı sıra kahramanın duygularıyla da yakından ilgilidir. Samimiyet beraberinde inandırıcılığı getirir. İlk mektup "birinci mektup" başlığıyla verilir ve Bükreş'ten gönderilmiştir. Tarih belirtilmediği gibi gazetenin adı da belirtilmez. Hezarfen Mustafa bu ilk mektubunda kendisini tanıtır. Hem babasının hem de kendisinin çok yetenekli insanlar olduğunu, ellerini hangi işe atsalar orda büyük bir başarı elde ettiklerini ve "hezarfenzâde" lakabının da bundan kaynaklandığını belirtir. Babasını kaybetmesi ve Hediye Hanım'la tanışması bu mektubun diğer iki önemli konusudur. Hediye Hanım güzelliği ve şeytani zekasıyla ün yapmış varlıklı bir kadındır. Buna karşın Mustafa duygularıyla yaşayan ve kabiliyetlerini değerlendirme konusunda başarısız ve bu sebeple daima parasız bir insandır. Gençliğini hovardalık, kumarbazlık ve biraz da serserilikle geçirdiğini anlatır. Mektup bir süredir birlikte olduğu Hediye Hanım'ın aynasına bir sabah hareketli vaziyette bir kağıt para çizmesiyle son bulur. Bu ilk mektup hikâyenin giriş kısmı gibidir ve başkahramanın tanıtılması ve daha sonra onu kalpazanlığa sevk edecek nedenlerin belirtilmesiyle son bulur. Bir tutunamayan görüntüsü veren Hezarfen Mustafa'nın yaşam öyküsü okuyucu üzerinde kahramanın lehine bir etki yaratır

İkinci mektup Viyana'dan gönderilmiştir. Bu mektupta hikâyenin diğer iki kahramanıyla tanışırız. Bunlardan ilki Hediye Hanım'ın kirli işlerini yürütmek için ittifak yaptığı Halil Suri adlı bir Arap diğeri ise Hediye Hanım'ın evlatlık olarak aldığı ve terbiyesinden Hezarfen Mustafa'nın sorumlu olduğu Peri adlı kız çocuğudur. Bu mektupta Mustafa'nın Hediye ile olan gönül ilişkisinin üç buçuk yıl sonra son bulduğunu ancak tüm kirli işlerini bildiği için konağında kalmaya devam ettiğini öğreniriz. Mektup Mustafa'nın kendi kıza gibi emek verip üstüne titredığı Peri'ye aşık olduğunu anlamasıyla biter.

Bu mektubun ardından anlatıcı-yazar Ahmet Mithat, Mustafa'nın üslubu hakkında bazı değerlendirmeler yapar. J.J. Rousseau'nun *İtiraflar* adlı eseriyle mektuplar arasında ilgi kurar. Mustafa'yı yazma sanatında gösterdiği başarıdan dolayı över. Bu aşamada mektuplar üslup konusunda bazı fikirlerin ifadesine yarar. Malzemeyi ekonomik kullanması ve fazla ayrıntıya girmeden vermesi sebebiyle beğendiği mektupların, seçici davranan İstanbul halkı tarafından takdir görmesini de bir delil olarak sunar. Mustafa kendisini kalpazan değil "edib-i meşhur" olarak niteleseydi halk bunu yadırgamazdı diyerek bu sıfatı ona uygun bulduğunu belirtir. Aslında bilindiği üzere mektupları kaleme alan kişi de Ahmet Mithat'tır. Dolayısıyla bu aynı zamanda A. Mithat'ın kendine yapılmış bir övgüdür. Kendisini sürekli geliştiren ve farklı tarzlar denemek konusunda hayli cesaretli olan Ahmet Mithat'ın istediği takdirde farklı şeyler yazabileceğini- nitekim bu edebiyatımızdaki ilk polisiye romanıdır- göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Hezarfen Mustafa'nın mektupları halk üzerinde gazetede tefrika edilen bir roman veya günümüzde her bölümü büyük bir merakla beklenen bir dizi etkisi yaratır. Üçüncü mektup gelene kadar İstanbul ahali Mustafa'yı tanıyanların onunla ilgili anlattığı hikâyelerle zaman geçirir. Derken üçüncü mektup da gelir. Mektupta Peri'ye olan

İlgisinden, Peri'nin kendisiyle evlenme talebinden ve bunun karşılığında Hediye ve Halil Suri'nin getirdiği tekliften söz eder. Anlaşmaya göre Mustafa sahte para üretecek Halil Suri ise bunları piyasaya sürecek, karşılığında ise kendisine Peri'yle hayatını devam ettireceği bir ev ve yeterli miktarda para verilecektir. Peri'ye olan büyük aşkıdan dolayı Mustafa kalpazanlığa başlar ve her şey yolunda giderken Peri Mustafa'dan her gün biraz daha uzaklaşmaktadır. Bu durum Mustafa'yı sonsuz bir üzüntüye boğar. Okuyucuda çok fazla ilgi uyandıran mektuptan herkes mesleklerine uygun çıkarımlar yapar. Anlatıcı-yazar, Kalpazan Mustafa'nın Peri'yle ilgili hislerini hatta onun için hüngür hüngür ağlayışını dahi aktarmasını mektubun asıl konusunun aşk olduğu çıkarımına delil olarak gösterir. Kalpazanlığa bu büyük aşk sebebiyle girişmesinin onu halkın gözünde mazur göstereceğini belirtir. Nitekim Mustafa da kendisine yakıştıramadığı kalpazanlıktan çok Peri'den bahsederek duyduğu aşkın kendisi için taşıdığı önemi belli etmiştir diyerek okuyucuyu bu yönde etkilemeye çalışır. Osman Sabri ise Kalpazan Mustafa'nın samimi olduğunu düşündüğü için anlattıklarının doğru olduğu sonucuna varır. Ayrıca bu mektup hafiye Necmi ile birlikte suç, suçlu ve farklı suçların insanlar tarafından nasıl algılandığı konusuylla ilgili düşünmelerine sebep olur.

Dördüncü mektupta Hediye Hanım'ın Peri'nin ondan soğuduğunu mazeret göstererek anlaşmayı bozup Mustafa'yı konaktan atma ve Peri'yi Halil Suri'ye verme planına tanık oluruz. Hayli uzun olan mektupta Mustafa Hediye ile Halil Suri arasındaki karanlık ilişkiye dair birçok bilgi verir. Peri'nin Hediye'nin telkinleriyle ondan vazgeçip Halil Suri'ye meyl etmesini gururuna yediremeyen Mustafa Peri'nin de isteğiyle konağı terk eder. Bundan sonra Halil Suri ve Peri her gün şehrin ayrı bir eğlence merkezinde boy gösterirler. Bunun üzerine Mustafa, Halil Suri'ye bir mektup yazarak amacı Müslüman bir kızı baştan çıkarmaksa buna izin vermeyeceğini belirtir. Halil Suri ise "it ürür kervan yürür" anlamında bir cevap yazar ve aracılarla İstanbul'u terk etmesini kendisine iletir. Dördüncü mektup ilk üç mektuptan çok daha büyük bir ilgi ile karşılanır. Üslubundaki samimiyet ve içtenlik anlattıklarının gerçek olduğu konusundaki genel kanaati pekiştirir.

Dördüncü mektuptan iki gün sonra beşinci mektup yayımlanır. Bu mektupta herkes için büyük bir merak konusu olan Öreke Taşı cinayeti konu edilmektedir. Şehrin dışında ve savunmasız bir konumda oluşuyla Mustafa'ya meydan okuma anlamına gelen bu eğlence Mustafa'da intikam duygularının uyanmasına sebep olur. Mustafa'nın Peri'den vazgeçmeyip İstanbul'u terk etmemesi halinde Halil Suri'nin onu ortadan kaldıracığı açıktır. Mustafa bir kayıkla gizlice geldiği Öreke Taşı'nda eğlenmekte olan gruptan önce Halil Suri'ye nişan alır ancak Halil Suri sadece yaralanır ve kaçmadan önce "Dünya bana kalmayınca Peri dahi dünyada kalmaz" diyerek hançeriyle Peri'yi öldürür. Yerdeki bir cesedi de alıp kaçarlar. Peri'nin cesedinin başında gözyaşları döken Mustafa Hediye'den intikam alma düşüncesiyle kendi canına kıymaktan vazgeçip sabah İstanbul'a döner. Peri'nin dışında dört kişinin öldüğü bu olaydan Halil Suri yaralanarak kurtulur. Kanlıkaya cinayeti İstanbul halkının gündemine bir bomba gibi düşer. Ancak cinayetle ilgili hiçbir şikayet olmadığından delilleri izleyerek davayı çözmek Osman Sabri'ye kalır.

Bu mektup Öreke Taşı cinayetini tüm detaylarıyla anlatması bakımından oldukça dikkat çeker. Bilindiği üzere Öreke Taşı'nda yaşananlar, öncesinde Sabri Efendi ve ekibi tarafından incelenmiş ve cinayetin nasıl cereyan ettiği olay yeri incelemesinden ve delillerden yola çıkılarak tahmin edilmeye çalışılmıştı. Ancak olayın, bir bütün halinde, planlayan ve gerçekleştiren kişi tarafından aktarılması zihinlerdeki soru işaretlerinin kalkmasını sağlar. Böylece metinde bir kez yaşanan olay birden fazla anlatılarak sıklık gerçekleştirilmiş olur. Sıklık zamana ait bir kavramdır ve bir öyküde meydana gelen bir olayın öyküleme kaç kez anlatıldığı ile ilgilidir (Kıran, Zeynel-Ayşe 2000:210). Tekrar, vurgu işlevi görerek anlama hizmet eder. Burada mektup aynı zamanda geriye dönüş

işlevi de görür. Mektupta söz konusu edilenler mevcut zamandan geriye doğru yapılmış bir sapım olarak kahramanın geçmişi ve henüz birçok parçası yerli yerine oturmamış bir yapbozun çözümü anlamına gelmektedir.

Altıncı mektup son mektuptur ve bu mektupta Halil Suri cinayeti anlatılır. Halil Suri'nin odasına pencereden giren Mustafa uyumakta olan düşmanını kloroformla uyutup daha sonra tavana asarak intihar etmiş süsü verir ve yine evi pencereden terk eder. Bu mektup da söz konusu cinayette karanlık kalmış noktaların aydınlatılmasına ve olayın suçu işleyenin bakış açısından aktarılmasına yarar. Olayların ilk ağızdan ve samimi bir biçimde anlatılması okuyucunun Hezarfen Mustafa ile özdeşim kurmasına ve onunla aynı bakış açısını paylaşmasına sebep olur. Çünkü Mustafa cinayetleri mecburen kendi canını korumak için işlediği konusunda okuyucuyu ikna eder.

Bu altı mektubu takiben Mustafa mektupların kendine ait olduğunu ve eğer istenirse İstanbul'a gelip şahitlik yapacağını yazan başka bir mektup gönderir. Ardından İstanbul'a geleceğini bildiren bir telgraf ve yine gelip teslim olacağını ve bildiklerini anlatacağını belirten sekizinci bir mektup yollar. Tüm bunlardan sonra gazetede resmi bir ilan yer alır. İlanda Mustafa'nın muhbir kabul edilerek İstanbul'a gelmesi halinde kürek ve idam mahkumiyetlerinden muaf tutulacağı bildirilmektedir. Ancak Mustafa İstanbul'a varamadan Tuna nehri kıyısında bulunan Kalas liman şehrinde bir ceviz ağacından düşerek hayatını kaybeder. Ceviz ağacının dalları arasında asılı kalarak adeta asılmış bir insan görüntüsü verir. Bu ölüm haberiyle birlikte Mustafa'nın hikâyesi sonlanmış olur.

Beş bölümden oluşan romanın en dikkat çekici kısmı mektuplardan oluşan dördüncü bölümdür. Olaylar merkezde yer alan Mustafa etrafında döner. Tanzimat dönemi romanlarında mektuplar daha çok sevgililer arasında iletişim sağlamak amacıyla yazılırken burada cinayetlerin arka planını ortaya çıkarmak gibi bir görevi üstlenir. Mektuplar cinayetleri işleyen Hazerfen Mustafa'nın davranışlarının sebeplerini açıklayan bir iç dökme faaliyetine dönüşür. Mektuplar sayesinde Mustafa'nın hayatını, onu bu davranışlara iten sebepleri ve nasıl bir ruh hali içindeyken bu olayları gerçekleştirdiğini anlarız. Mustafa'nın iç dünyasını sansürsüz bir biçimde okuyucuya veya kamuoyuna açması onu mazur gören, masum bulan ve merak eden bir kitlenin oluşmasına sebep olur. Normalde şahsi veya mahrem bir metin olan mektup burada kalabalıklar tarafından takip edilen tefrika bir romana dönüşerek kamunun malı haline gelir. Mektuplar aynı zamanda devam eden davanın önemli birer delilidir. Yazılanların doğruluğu hakkında insanların kuşkusu yoktur. Hatta bu sebeple, önce de belirtildiği üzere, dönemin Beyoğlu mutasarrıfı kendisini tehlikede görüp ülkeyi terk eder. Çünkü eserde söz konusu edilen Mecdeddin Paşa ile dönemin Beyoğlu Mutasarrıfı arasında büyük benzerlik bulunmaktadır⁹. Yukarıda da ifade edildiği üzere mektup mahremiyetin ifadesidir. Oysa gazete kamusal bir alandır ve mektuplar gazetede yayımlandığı için kamunun malı haline gelir. Mahremiyet ve kamusalılık arasındaki karşıtlık mektupları daha ilgi çekici kılar

Mektupların içeriği rastgele planlanmamıştır. Her bir mektup farklı bir konuya açıklık getirir ve anlatıcı bir sonraki mektupta neyi anlatacağını önceden belirterek okuyucusunu yeni mektuba hazırlar ve merakta bırakır. Bu haliyle mektuplardan oluşan metnin kendi içinde bir kurgusu vardır. Mektuplar bir topluluğa hitaben yazıldığı için karşılığında yazanın beklediği bir cevap yoktur. Ancak kalabalıkların mektuplara gösterdiği tepki Mustafa üzerinde bir etki yaratır. Ayrıca dava Osman Sabri ve Ahmet Mithat'ı temsil eden gazete yazarı tarafından mektuplar üzerinden ve yine bu mektuplarla ilgili kendilerinin

⁹ *Esrâr-ı Cinayât*'ı yayına hazırlayan Veli Uğur eserin önsözünde Erol Üyepazarcı'yı referans göstererek bu konuya değinmektedir.

yazdırmış oldukları haberler üzerinden yönetilir. Mektuplar sadece halk üzerinde değil yargı üzerinde de bir etki yaratır. Yargı da mektupları dikkate alır. Mektupları büyük bir merakla takip eden İstanbul halkı kendi dışında sergilenen bir oyunun hem izleyicisi hem de bir parçası gibidir. Gazete kamusal bir alan oluşuyla tüm bu olayları birdenbire kamunun gündemi haline getirir. Gazete bir mahkeme salonuna, mektuplar suçlunun savunmasına, halk ise kararı verecek olan mekanizmaya dönüşür.

Mektuplar romanda anlatıcının ve olayların gidişatının değişmesini ve aynı zamanda anlatımın çeşitlenmesini sağlar. Metin, anlatıcı-yazar tarafından aktarılırken, mektupların bulunduğu dördüncü bölümde yerini başkahraman anlatıcıya (ben-öyküsel anlatıcı) dolayısıyla üçüncü ağızdan birinci ağıza bırakır. Mektuplara ilginin sebeplerinden biri ilk ağızdan anlatılıyor olmasıdır. Anlatıcının cinayetleri işleyen kişi olması burada anlatıcıyı çok önemli bir konuma getirmektedir. Birçok kişi için bilinmez olanlar bu sayede açıklığa kavuşur. Anlatıcının değişmesi bakış açısının da farklılaşmasına sebep olur. Hakim bakış açısı yerini sınırlı bakış açısına, kahramanın bakış açısına (iç odaklayım) terk eder. Okuyucu artık olayları Mustafa'nın gözünden görmeye başlar. İstanbul halkının Mustafa'yı işlediği cinayetlere rağmen mazur görmesinin temel sebeplerinden biri de budur. Mustafa'nın sesinde cinayetleri işlemekten doğan bir suçluluk duygusu hissedilmez. Mektuplarda Mustafa mahcubiyetten çok mağduriyetini ifade etmeye çalıştığından sesi yüksek bir tondan çıkar. O bütün bu cinayetlere sürüklenmiş adeta itilmiştir. Kanlıkaya cinayetini ağır tahrik altında Ahmet Suri cinayetini ise nefis-i müdafaa amaçlı gerçekleştirmiştir. Aksi takdirde Ahmet Suri onu öldürtecektir. İstanbul halkı Mustafa'nın tarafında yer alır, bunda kullandığı dilin ve üslubun büyük rolü vardır. Konuyu ayrıntılardan arındırarak samimi bir biçimde ifade etmesi okuyucunun onunla özdeşim kurmasını sağlar. Mustafa'nın kendini ifade etme konusundaki ustalığı onun hezarfenliğine yorularak yadırganmaz.

5. Eserin Devamı için Mektubun Bir Araç Olarak Kullanıldığı Romanlar

Bu başlık altında *Turfanda mı yoksa Turfa mı* isimli eser ele alınacaktır. Mansur adlı idealist bir gencin hayatının hikâye edildiği romanın 12.son bölümü "muhaberât" başlığı altında on mektuptan oluşur. Bu bölüme kadar Mansur'un çocukluğu, Fransa'da tıp eğitimi alması ve ardından İstanbul'a gelişi ve burada yaşadıkları aktarılır. İstanbul'da yaşadıkları onun sisteme dair eleştirilerinin aktarımına ve zihnindeki projelerin ifadesine yarar. Ayrıca Zehra ile yaptığı evlilik ve çocuk sahibi olması da konu edilir. Ancak roman burada bitirilmeyip mektuplardan oluşan son bir bölümle devam ettirilir.

Mektuplardaki tarihlerden 1877-1879 yılları arasında yazıldıkları anlaşılmaktadır. Mektuplar başkahramanın son iki yılını konu edinmektedir. İlk iki mektup Manisa'daki Veliler çiftliğinden Mansur'un yakın dostu Mehmet Bey'e yazılır. Çiftliğinde kurmaya çalıştığı yeni düzenden, okulundan ve iplik fabrikasından söz eder, vergilerin tahsil edilme biçimini eleştirir. Yaklaşan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına katılmak üzere Balkanlar'a geçeceğini, öncesinde Beyrut'ta kurduğu okulu teftiş edeceğini bu sebeple eşi Zehra ile oğlunu İstanbul'a onların yanına göndereceğini yazmaktadır. Diğer iki mektup Kızanlık ve Gelibolu'dan Zehra Hanım'a yazılmıştır. Kızanlık'tan gönderdiği mektupta Müşir Fuat Paşa ile arasının iyi olmadığından, Gelibolu'dan yazdığı mektupta ise savaşın korkunçluğundan ve birçok askerin yaralı ve bakıma muhtaç olduğundan söz etmektedir. Bundan sonra gönderilen iki mektup ise Fatma Hanım tarafından Mansur'a yazılmıştır. Fatma Hanım saraya Şıpka kumandanlığından kendisinin bozguncu ve casus olduğuna dair haberler geldiğini ancak üzülmemesini, savaş bitince her şeyin yoluna gireceğini söylemekte ve dönemin padişahı II.Abdülhamit'i övmektedir. Mansur Fatma Hanım'a gönderdiği cevapta hastalığından ve ülkede yaşanan olumlu gelişmelerden duyduğu

memnuniyetten söz eder. Zehra eşine gönderdiği mektubunda ise padişahın kendisini suçlu görmediğini İstanbul'a dönebileceğini haber vermektedir. Ancak Mansur yolladığı son mektubunda sağlığının iyi olmadığını Zehra'yı ve oğlunu Mehmet Bey'e ve Fatma Hanım'a emanet ettiğini yazmaktadır. Bu mektuptan bir buçuk ay sonra Mansur'un öldüğü haberi gelir.

Savaşa aktif olarak katılan Mansur, yukarıdaki mektuplardan da anlaşılacağı üzere Kızanlık, Şıpka, Şam, Beyrut, Trablusgarp, Gelibolu, Sudan gibi İmparatorluğun farklı coğrafyalarında bulunur ve cephede doktorluk yapar. Mansur'un bu hareketli yaşam tarzını ifade eden mektup önemli bir işlev görür. Mektuplar sayesinde Mansur bulunduğu yerleri tasvir etmek zorunda kalmaz, doğrudan kendisiyle ilgili olayları aktarır. Böylece mektup anlatımında ekonomikliğe hizmet eder ve bir çeşit özet işlevi görür. Bu da olayların daha hızlı bir biçimde aktarılmasını sağlar. Çünkü anlatılanlar çok farklı coğrafyaları ve çok çeşitli olayları içermektedir. Tüm bunların aktarımı yeni bir romanın konusu olabilir. Yukarıda da belirtildiği üzere aslında yazar romanını Mansur'un Veliler çiftliğinde yaptığı yeniliklerle de bitirebilirdi ancak bu yolu seçmeyip konuyu uzatır. Bu uzatmanın romanın üzerinde yaratacağı külfeti mektup formuna başvurarak bertaraf etmeye çalışır. Bu bölüme kadar yaşanan olaylar daha detaylı bir biçimde verilirken ve- her ne kadar anlatıcı-yazar tarafından aktarılsa da - gözümüzün önünde cereyan ederken mektuplarla aktarılanlar uzaktan gelen bir ses veya detaylarını bilmediğimiz veya yabancılıkları sebebiyle gözümüzde canlandırmakta zorlandığımız görüntüler gibidir. Mansur romanın tümünde başvurduğu sosyal eleştiri yönteminden mektuplarda da faydalanır. Mektuplar haber vermenin yanı sıra eleştirinin de bir aracı olur.

Mektuplarda kullanılan dil ve üslup romanda kullanılan dil ve üsluptan bir farklılık göstermez. Mansur Mehmet Bey'e aziz kardeşim, Fatma Hanım'a ise aziz hemşire diye hitap eder. Aşağıya örnek olması sebebiyle alıntılarımız metinde de görüleceği üzere eşine yazdığı mektuplarda hitap kullanmaz ancak mektupların içinde Zehracığım, güzelim gibi hitaplara yer verir. Zehra yazdığı mektubunda eşine "Mansurum" diye seslenir. Mektuplarda mektubun sadece bir araç olduğu çok bellidir. Mektuba bir giriş yapma, hal hatır sorma veya mektup biterken vedalaşma gibi mektuba has özellikler ihmal edilmez. "Meğer Müşir Paşa, benim Gabrova sözlerimden gücenmiş, üçüncü Liva kumandanıyla olan münasebetimi çekememiş. Tahkik edemediğim bazı isnadattan bile çekinmemiş. Biz Beşinci Ordu dairesine, yani Şam'a cebren i'zam olunuyoruz. Elbette ihkak-ı hak etmek zamanı gelir de saye-i şahanedede namusumun ikmalini talep ederim. Sakın, güzelim, merakta bulunma. İnsan halidir. Günün iyisi de kötüsü de bulunabilir. Hüner katlanabilmektir" (Mizancı Murat 2011:336). Görüldüğü üzere okuyucu açısından hemen kavranamayacak ayrıntılar içeren mektup bilgi vermeyi amaçlayan bir notu andırmaktadır. Eşine yazdığı bir diğer mektuba ise "lakin güzelim, ben Çerkes Ahmet Bey'in iddialarına külliye kapıldım" diye başlar. Okuyucunun, öncesinde gerçekleşenleri bildiğini farz eden bu hızlı girişten bir süre sonra "dur sana anlatayım" diyerek dört sayfa boyunca cephenin tasvirini yapar. Böylece olanları mektup formunda anlatmanın güçlüğünden kurtulmuş olur. Ancak tüm aktarılanları okuyucunun gözünün önünde canlandırması çok kolay değildir. Mektubun sonu ise günlük konuşma diline ve karı-koca arasındaki samimiyete uygun bir doğallıkla yazılmış olmasıyla dikkat çeker. "Zehracığım! Beni affet! Seni meraktan kurtarmak için bir şey yazmadım. Kolumdan ve bacağımdan cüz'i yaralanmıştım. Ciddi söylüyorum. Ehemmiyet verilecek bir şey değildi. Yemin ediyorum. Şimdi üzerlerine bez bağlamaya bile hacet kalmamıştır" (s.336). Ancak bu türden cümlelerin sayısı azdır. Mansur bir dava adamı olması sebebiyle hayatı gibi mektupları da davasının ifadesine yarar.

6. Mektubun Çok Büyük Bir İşlevsellik Taşımadığı Yazarın Maharet Gösterme Alanına Dönüştüğü Romanlar

Mehmet Celal'e ait *Bir Kadının Hayatı* isimli eser bu başlık altında değerlendireceğimiz tek romandır. Eserde Trabzon'da babasıyla birlikte yaşayan genç bir kızın trajik hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Melek şehre yeni gelen ve kendisini tedavi eden Safvet adlı doktor tarafından kandırılarak terk edilir. Babasının kabul etmediği genç kız İstanbul'a gönderilir. İstanbul'da bir erkek bir kız olmak üzere ikizlerini dünyaya getirir. Kitabın devamında anne ile çocukların yaşadığı sefaletin yanı sıra Melek ve civarındaki diğer insanların da geçmişleri Melek'le ilintili olarak hikâye edilir.

Romanın baş kısımlarına denk gelen kitabın sekizinci bölümü henüz tanışmış olan Safvet ve Melek tarafından kaleme alınmış iki mektuptan oluşmaktadır. 1 ve 2 Nisan tarihlerini taşıyan mektuplar oldukça şairane bir üsluba ve romantik bir içeriğe sahiptir. Mektuplar sevgililerin mevcut ruh halleriyle paralellik gösterebilir de olayların devamında yaşananlarla tam bir karşıtlık oluştururlar. Bu kadar romantik bir mektubu kaleme alan Safvet'in Melek'i iğfal ederek kaçması Melek'in erkeklerin vefasızlığından söz edip Safvet'e hemen aldanışı okuyucuda hayal kırıklığı metinde ise ton farklılığı yaratır. Mektupların içeriği yazan kişilerin karakteriyle pek uyumsuz. Kadınların eğitimden faydalanamadıkları, okuma yazma oranının çok düşük olduğu bir dönemde Melek'in okuma yazma bilmesi ve yazarın tabiriyle böyle hikmetli sözleri kaleme alması çok inandırıcı görünmez. Safvet'in doktor olması Melek'le iletişim kurmak için mektubu bir zorunluluk olmaktan çıkarmaktadır. Metinlerin içeriği de dikkate alındığında mektubu yazarın maharet veya sanat gösterme alanı olarak değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Mehmet Celâl'in romantik karakteri ve tablo altına şiir yazma geleneğine¹⁰ olan ilgisi göz önünde bulundurulduğunda adeta süslü nesri andıran bu metni kaleme alması daha anlaşılır görülmektedir. Mektuplar olay ağırlıklı olan romanda hikâyenin durmasına üslubun değişmesine ve başta söz konusu edilen sefaletin nedeninin açıklanmasına hizmet eder. Romanın başında Melek'in çocuklarıyla dilenerek yaşadığı sefil hayatı konu edildiğinden mektuplar hem bu durumun sebeplerinin açıklanmasına hem de aradaki karşıtlığın, ton farkının, daha belirgin bir biçimde görülmesine yararlar. Bu haliyle mektuplar aynı zamanda bir geriye dönüştür ve kahramanların geçmişini ve mevcut durumlarının sebebini aydınlatırlar.

Melek'in mektubu romanda başta verilmemesine rağmen olayların kronolojik sıralaması göz önüne alındığında kahramanın yaşayacaklarını henüz yaşamadan hikâye etmesiyle erken anlatıma yol açar. Ayrıca mektubun büyük bir bölümü aşkın felsefesine ayrılır. Burada konuşan aslında anlatıcı-yazardır ve aşkla ilgili düşüncelerinden söz edip insanları birbirini sevmeye davet eder. Bu haliyle mektup anlatıcı-yazarın varlığını gizlemek için başvurduğu bir form işlevi görür. Realizmin bir ekol olarak hüküm sürdüğü bir dönemde bu düşünceler ve üslup nostaljik bir etki yaratır.

Sonuç: Tanzimat dönemi romanlarında mektup bir anlatım tekniği olmaktan çok bir anlatım aracı olarak kullanılır. Anlatım tekniği olarak daha yaygın bir biçimde kullanılması Tanzimat sonrasına denk gelir. Bu genelleme dışında kalan eser 1870 de Ahmet Mithat tarafından yazılan, mektubun bir anlatım tekniği olarak kullanıldığı

¹⁰ Fatih Andı (1995), *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl Hayatı Görüşleri Şiirleri* başlıklı eserinde, Mehmet Celâl'in bu konuya olan ilgisini şu şekilde aktarmaktadır: "Devrinin edebiyatında bu şekilde şiir yazmayı en uzun süre ve ısrarla sürdürmüş olan mehmed Celâl'in bu tarihlerden çok daha önceleri, tablo için eser yazma tavrını 1891-1894 yıllarında hikâye ve mensureye de teşmil ettiğini, bu yıllarda Resimli gazete ve Maârif'de tablo altına hikâyeler ve mensûreler kaleme aldığını görürüz (s.115)".

Felsefe-i Zenan'dır. Mektubu bir anlatım tekniği olarak kullanması sebebiyle araştırmamızın sınırları dışında kalan eser özellikle kadına dair farklı söylemleriyle dikkat çeker.

Bilindiği üzere roman edebiyatımız için yeni bir türdür. Türün inşası sırasında yazarlar romana özgü yeni bir dil ve üslup yaratmak zorunda kalırlar. Anlatıya ait bu tarz teorik problemlerin yanı sıra olayın kurgulanması sırasında anlatıcı günlük yaşama ait çeşitli kurumların getirdiği (inanç sistemi, gelenek vb.) ve bazen zorlayıcı olan engellerle de karşılaşır. Kadın ve erkeğin bir araya gelmesini güçleştiren kurallar bunlar içinde en dikkat çekenidir. Yazarların bu türden zorlukları aşmada başvurdukları yardımcı araçlardan biri mektuptur. Mektup arada evlilik bağı olmayan iki Müslüman gencin haberleşmesinin ve bir ilişki kurmasının en kolay yoludur. Tanzimat dönemi romanlarında ikili aşk hikayelerinin en çok işlenen konular arasında yer alması mektubu önemli bir yardımcı unsur haline getirir. Yazarlar çoğu kez mektubun işleri kolaylaştıran bu yönünden faydalanarak yeni bir ilişkiyi tesis ederler.

Yukarıda da belirtildiği üzere yeni nesir dilinin oluşturulması bu dönemin başlıca problemlerinden biridir. Bu bağlamda diğer önemli bir konu mektuplarda kullanılan dil ve üslup ve bunun günlük konuşma dilinin doğallığını ne kadar yakaladığı ve yansıttığıdır. Eserler bu açıdan gözden geçirildiğinde Zehra ve Esrar-ı Cinayat'ın başarılı olduğu görülür. *Müsameretname*'de resmi bir dil, *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta abartılı ve gevşek bir üslup benimsenirken, *Bir Kadının Hayatı*'nda dil ve üslup sanat gösterme aracı olarak kullanılır. *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*'da ise mektup romana hız kazandırmak üzere değerlendirildiğinden bu konuya dair önemli bir gayret gözlenmez. Dolayısıyla romanlar bu açıdan kronolojik olarak belirgin bir gelişim göstermezler.

Mektup bu dönem romanlarında yardımcı bir unsur olarak kullanılsa da bazen bundan öte bir işlev de yüklenir. *Araba Sevdası* ve *Esrar-ı Cinayat* bu açıdan önemli iki örnektir. *Araba Sevdası*'nda mektuplar mesajların iletiminde kullanılan temel araçlardan biridir. *Esrar-ı Cinayat*'ta ise mektuplar asıl hikayeyi oluşturur. Olayın gidişatını belirlemek, anlatıcı ve bakış açısını değiştirmek, bilgi vermek, geriye dönüşü sağlamak, erken anlatıma yol açmak, haberleşmeyi sağlamak, kahramanların karakterleri ve iç dünyalarını aydınlatmak, anlatıcı yazarın kendi fikirlerini kahramana söyletmenin bir vasıtası olmak, anlatım çeşitliliğine yol açmak, olayı durdurmak veya hız kazandırmak mektubun üstlendiği diğer görevlerdendir. Görüldüğü üzere Tanzimat dönemi romancıları mektuptan çok farklı amaçlar için faydalanırlar ancak nadiren bir teknik olarak kullanırlar. Mektubun bir teknik olarak yaygın kullanımı Tanzimat sonrasına kadın yazarlar tarafından mektubun kadına özgü bir itiraf dili¹¹ olarak görülüp değerlendirildiği tarihlere denk gelir.

Kaynakça

- Ahmet Midhat Efendi. (2005). *Esrar-ı Cinayat*, İstanbul: Emre Yayınları.
- Aktulum, K.(2000). *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Andı, M.F. (1995). *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl Hayatı Görüşleri Şiirleri*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çıraklı,M.Z.(2007). Bir Tür Olarak Mektup ve Faulkner'in Mektupları, Erişim tarihi: 20.07.2018, Erişim adresi: mzekicirakli.blogspot.com/2007/12/bir-tr-olarak-mektup-ve-faulknern.html.

¹¹ Tanpınar, A.H.(1985). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*,İstanbul: Çağlayan Kitabevi,s.465.

- Emin Nihat Bey. (2003). *Müsameretname*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Fatma Aliye Hanım. (1996). *Muhadarat*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Kefeli, E. (2002). *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kurtuluş, M. (2012). On Dokuzuncu Yüzyılda Kadınların Özgürleşme ve Dayanışma Alanı: Mektup, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2 ,s.64.
- Mehmet Celâl. (2001). *Bir Kadının Hayatı*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Mizancı Mehmet Murat. (2011). *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Nabizade Nazım. (1969). *Zehra*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Namık Kemal. (2000). *İntibah*, Ankara: Akçağ yayınları.
- Özgül, K.(2006). Çıkın-Mektup Yahut Bir Maniniz Yoksa, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, 114/115/116, 17.
- Parla, J.(2002). *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanını Epistemolojik Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, A.(2017). Namık Kemal'de Ahlaki Kaygı Temelli Metinleştirme: İntibah ve Ahlâk-ı Alâi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6/(3), 1564-1573.
- Recaizade Mahmut Ekrem. (2015). *Araba Sevdası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şemsettin Sami. (1964). *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanpınar, A. H.(1985). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul:Çağlayan Kitabevi.